దేశం నాకిచ్చిన సందేశం

[కథలు]

బుచ్చిబాబు

ఆదర్శ గ్రంథమండలి, విజయవాడ.

ఆదర్శ ప్రచురణ
తొలికూర్పు
1957
ముద్రణ
లీలా ప్రెస్,
విజయవాడ.

వెల : రూపాయి.

సంపాదకుడు
గద్దె లింగయ్య

దేశం నాకిచ్చిన సందేశం

ఇందులో

దేశం నాకిచ్చిన సందేశం

చరిత్రకాగడా

నౌసటన్ వ్రాసిన వ్రాత

తననుగురించిన నిజం

"దేశం నాకిచ్చిన సందేశం"

'ఏమైంది?'

'పోయింది.'

'నే ననుకుంటూనే వున్నా. నాటకాలు, సంగీతాలు, ఆటలు పెట్టుకుంటే చదువులొస్తయ్యా?'

'ఇప్పుడు నేను ప్యాసవకపోతే దేశానికొచ్చిన అనర్థం ఏముందంటారు?' అని అడిగాను యువక ఆవేశంతో.

'దేశానికేం — దేశం హాయిగా వుంటుంది. నీ మంచి కోసమే. ప్యాసవుతే నాలుగురాళ్ళు గడించుకుంటావు. మీ నాయనగార్ని సుఖపెడతావు. పెళ్ళానికి నగలెడతావు. అంతే.'

'నాలుగురాళ్ళతోనే?'

ఆయన నా ప్రశ్న వినిపించుకోలేదు. వెళ్ళిపోయాడు. ఉత్తముడు; స్వార్థరహితుడు; ప్రపంచ శ్రేయోభిలాషి; సందేశం యిచ్చాడు; అవతారం చాలించుకున్నాడు.

ఇంటికొచ్చాను.

చేతులో పత్రికా, నా వైఖరీ చూసి, మామగారు చతికిలపడ్డాడు. నేను తిన్నగా గదిలోకెళ్ళాను. సుందరం గోళ్ళు కొరుక్కుంటూ మంచంపట్టెమీద కూర్చుంది. నన్ను భోజనానికి ఎవ్వరూ లేపమనలేదో, లేక, అంటే నేను వినిపించుకోలేదో, నా అంతట నేనే వెళ్ళి తినొచ్చాను.

సాయంత్రం క్లబ్బుకెళ్ళాను.

'ఓరేయ్ బ్రదర్! నన్ను విడిచిపెట్టి నువ్వొక్కడవు ప్యాసవడం ఏం ధర్మంరా?' అన్నాడు మాధవరావు.

'ప్యాసైనవాళ్ళు మనల్ని విడిచిపెట్టలేదు—?'

'వాళ్ళలో త్యాగం లేదురా ఇంతకీ వాళ్ళందరికీ ఉద్యోగాలు సిద్ధంగా వున్నయ్యా?'

'ఉండాలన్న నిబంధన వుందా?

'లేకపోతే ఎందుకూ ప్యాసవాలన్న వుబలాటం—నీలా, నాలా హాయిగా ఫేలవకూడదూ?' అంటూ మాధవరావు మెల్లిగా పేకాటబల్లకేసి కదిలాడు. ఉస్సూరస్సు అనుకుని, స్తంభానికి జార్లబడి, నా చదువునుగురించి ఆలోచించడం మొదలెట్టాను నేను వొంటిగాణ్ణి అనేభయంపోయింది. నాకోసం నిమిత్తం వున్నవారూ, నా శ్రేయస్సుకోరేవారూ ఎందరో వున్నారు. నేనొక ముఖ్యమైన వ్యక్తిని. నాచేష్టలు కోర్టుపని మీద వెళ్ళే పెద్దమనుషుల్ని నిలిపివేస్తాయి; సూమగార్ని చలి కిలపడేటట్లు చేస్తాయి; మాధవరావుల్ని సంతోషపెడతాయి; సుందరం కళ్ళల్లో కన్నీటిని రేపుతాయి. దేశం అంటే మాటలా! ఎవరో 'దేశం అంటే మట్టికాదోయ్, దేశం అంటే మనుషులోయ్' అని పాడుకున్నారు. దేశం అంటే సందేశం.

'పోయిందిటగా...'

ఉలిక్కిపడ్డాను. రాజారావుగారు—తాశీల్దారు, నాన్నగారి ప్రాణస్నేహితుడు.

'అవునండి.'

'నీ పరీక్ష ఫేలవడం ఏమిటయ్యా!'

'.........'

'ఐ. సి. యస్. ప్యాసై, మా జిల్లాకి కలెక్టరుగా రావల్సినవాడవు...'

'.........'

'ఈసారేనా బాగా చదువు, ఫస్టుగా పాసవాలి.' అంతటిభారం నా నెత్తినపెట్టి చక్కాపోయ్యాడు రాజారావు గారు. నేనొక సామాన్యుణ్ణి అనుకోనడానికి తావులేదు. నేను అసాధారణుణ్ణి; ఒక మహత్తరవ్యక్తిని; లోకోద్ధారకుణ్ణి. దేశం తనపని కాసేపు మానేసి, నాకు సందేశం యిచ్చిందంటే, నే నెంతటివాణ్ణి అవాలో! దేశం సామాన్యమైనదా? 36 కోట్ల జనాభా – ఉత్తరాన హిమగిరులు, తూర్పున బంగాళాఖాతం; హరప్పా నాగరికత; ఎల్లోరాల శిల్పకళ; వాల్మీకి సంస్కృతి; కాళిదాసు ప్రతిభ. అనాదినుంచీ, కాంతి కాగడా ఆరి పోకుండా పట్టుకుని నిలబడ్డ భారతమాత.

ఆవిడకి—నాతో నిమిత్తంవుంది. నాలుగురాళ్లనుండీ ఐ. సి. యస్. వరకు నాయిష్టమొచ్చినదాన్ని సంపాదించుకో మంది. ఇంకేం కావాలి?

పరీక్షలు ఫేలయినకొద్దీ నేనొకమహావ్యక్తినన్న నమ్మ కము దృఢపడుతూ వచ్చింది. కావలసిన పరీక్షలు ఎల్లాగో ప్యాసయ్యాను. ఆ మహానుభావుడు ఏరోజు నన్నాడో, నాలుగు రాళ్ళూ గడించడంకూడా జరిగింది. మొదట్లో మనసంఘానికి నా నాలుగురాళ్ళ విషయంలో కొన్ని సందేహాలు రాక పోలేదు. నన్ను మొదట్లో పరామర్శించిన ఉత్తమ పురుషుడే, నిలేసి అడిగాడు.

'అవుతే, అబ్బాయి, నీ కేమిస్తారు.?'

'ఏవో నాలుగురాళ్ళు' అన్నాను.

'అది సరేలేవోయి—అస లెంతిస్తారు?'

'చెప్పానుగా.'

'చెబుదూ—పెద్ద చదువులు చదివావు, వుద్యోగం చేస్తున్నావు. ఎన్ని వెటకారంమాటలేనా అంటావు.' ఆయన సందేహం తీర్చనందుకు ఆయనకు వూ చిరాకుపుట్టుకొస్తోంది. సంఘం ఆయనచేత ఆ ప్రశ్న వేయించింది. ఆ ప్రశ్న వెనక మనజాతీయత, నాగరకత, సంస్కారం దాగివున్నాయి. జాగు చెయ్యకూడదు. వెంటనే సమాధానం యిచ్చితీరాలి.

'నాలుగు రాళ్ళండీ' అన్నాను. ఆయనమీద నాకు బహిర్గతంకాని పగ వుందో లేక నా ఆర్జన అల్పమైనదని చెప్పు కోడం చిన్నతనమో,—నేను ఆ జవాబే యివ్వడానికి కారణం అవాలి.

'అంటే నాలుగు రూపాయలా? హావ్వ!' అని నోరు నొక్కుకున్నాడు.

'మీ దీవన ప్రభావం' అన్నాను కొంచెం కసిగా.

'ఆ—యిప్పుడు తెలిసిందిలే—రోజుకి కాబోలు!'

'కాదండి.'

'వారానికి నాలుగా? గంటకి నాలుగా?'

'మీ కంత వేళాకోళంగా వుంది.'

'చంపక చెబుదూ.'

చూడండి; ఆ సందేహం ఎట్లాంటిదో, ప్రాణంకూడా తీసేస్తుంది. ఆయన ఆ క్షణాన చచ్చిపోతే, నేను హత్యచేసిన వాణ్ణవుతాను. చెప్పితీరాలి.

'నాలుగు అంకెగల రెండంకెల సంఖ్య' అన్నాను. ఆయన తేరుకున్నాడు. నాడి ఆడుతోంది. గుండెలు యథా ప్రకారం కొట్టుకుంటున్నాయి.

'తొంభై నాలుగా?' అని అడిగాడు పూర్తిగా శ్వాస విడుస్తూ.

'నలభై తొమ్మిది కాకూడదూ?' అన్నాను.

'ఇంత చదువూ చదివి యుంటే! కిల్లీకొట్టువాడు గడించుకుంటాడు. ఓ వేళ ముందు ముందు పెద్దవుతుందేమో లే' అంటూ ఆయన్ని తీసుకుని సంఘం లేచిపోయింది.

కిల్లీకొట్లని చూస్తూ యింటి కొచ్చాను. నాలాంటి సంపాదనగల యితరవ్యక్తులనుగురించి ఆలోచించడం మొదలెట్టాను. రిక్షావా డొకడు కనిపించాడు. మజ్జిగ మనిషి— మోటారు నడిపేవాడు. ఏమో, వాళ్ళింకా ఎక్కువ ఆర్జిస్తారేమోనన్న సందేహం బయలుదేరింది. ప్రతివాడింటికీ వెళ్ళి కనుక్కుని ఒక చార్టు తయారుచేస్తే? అట్లా చెయ్యడం వొక వుద్యోగం అవుతే ఎంత బాగుంటుంది?

భోజనాలదగ్గర మామగారికీ ఆసందేహమే వొచ్చింది.

'ఎంతిస్తా రేవిటి?'

నాకు మామగారిమీద కోపమొచ్చింది. వారమ్మాయికి ఉత్తరంలో ఆ విషయం వ్రాయనే వ్రాశాడు. ఓ వేళ యిందాక పరామర్శించిన వృత్తమవ్యాఖ్యాత ముందే ఇక్కడి కొచ్చి, యీనకి 'క్లూ' యిచ్చి పొయ్యాడా!

'మీకు తెలుసుగా' అన్నాను.

ఆయన చిత్రంగా నవ్వడం మొదలెట్టాడు.

'అంటే వొచ్చే సంవత్సరానికి.'

వారి అనుమానం ఇంక్రిమెంటు ఎంతని. అది శాస్త్రి చెప్పిద్దామనే ఆయన సంకల్పం!

'ప్రొబేషన్ పూర్తవుతుంది' అన్నాను. ఆయన గడ సరి. మళ్ళా ఆ విషయం ప్రస్తావించలేదు.

సాయంత్రం క్లబ్బుకెళ్ళాను.

'ఏరా బ్రదర్, ఎంత డ్రా చేస్తున్నావురా?' అని అడిగాడు, నాతో సమంగా ఫేలవుతూ వొచ్చిన నిజమైన సహాధ్యాయుడు, త్యాగి. సంఘానికి వొకసమాధానంలో గురిలేదు కాబోలు! ఆరాతీసి, సాక్షులచేత వొప్పించి, నిజానిజాలు ఋజువుచేస్తేగాని వూరుకోదు కాబోలు! ఈ స్వార్థరహితుడి చేత తన సందేహం యింగ్లీషులో చెప్పించింది. ఇది 'డ్రా' చెయ్యడం అంటే ఆవుని పాలుపిండినట్టు సంఘాన్ని పీడించి, బలాత్కారంగా లాక్కోవడం.

'నువ్వెంత 'డ్రా' చేస్తున్నావో నేనూ అంతే' అన్నాను.

'ఓరి ఫూలా, మనం యింకా డ్రాయింగూ గ్రీయింగూ లేదు తెలుసా?' అని నవ్వడం మొదలెట్టాడు యీ మహావీరుడు.

ఏం చెప్పను?

'అవుతే, నువ్వు 'డ్రా' చెయ్యడం మొదలెట్టినప్పుడు ఎంత 'డ్రా' చేస్తావో, అంత' అన్నాను. దెబ్బతో అదిరిపడ్డాడు. ధీరోదాత్తుడు గాయపడి, పేకాటబల్లకేసి కుంటు కుంటూ వెళ్ళాడు.

అడుగడుక్కీ ఈ ప్రశ్న నన్ను ఎదుర్కొంటూనేవుంది. కనపడిన వ్యక్తిని ముందుగా నేనే అడిగేస్తే ఎల్లావుంటుందో! ఎవరో వీపుమీద చరిచారు. వెనక్కి తిరిగాను. రాజారావు గారు; తాళీల్దారు. ఆయన కొంతిస్తారో!

'ఉద్యోగం దొరికిందటగా, ఏమిస్తారు?'

నన్ను గురించి తెలుసుకోవల్సిన విషయాలు ఎన్నో వున్నాయి. నా మనస్తత్వం, ఆంతరంగికం, ఆదర్శాలు, శృంగారజీవితం, రాజకీయాలపై అభిప్రాయాలు—ఇన్నుండగా, నా జీతం వొక్కటేనా అడగవల్సింది?

'ఏదో—అందర్లాగే.'

'అంటే?'

'మొదట్లో సాధారణంగా అందరికీ ఏమిస్తారో, నాకూ అదే.'

చూపుడువేలు చూపించి తల పంకించాడు.

నాకు వెంటనే అర్థంకాలేదు.

'వందా?' అన్నాడు,

'యించుమించు' అన్నాను.

'అయ్యో కర్మ! వందా లేదూ?'

'రిటైరయ్యేటప్పటికి రెండొందలదాకా వెడుతుంది లెండి. మీకో?'

రాజారావుగారు నవ్వడం సాగించాడు. ఆయనకి నా మీదున్న అభిప్రాయం కొంత తగ్గినట్లు కనిపించింది. మా నాయనగారి ఆరోగ్యమేనా అడక్కుండా కదిలిపొయ్యాడు. నవ్వునుంచి చాలా సేపటివరకు ఆయన తేరుకోలేదు. నా కాళ్ళ

ర్యము కలిగింది. జీవితం హాస్యాస్పదం కావడంఅంటే యిదే కాబోలు! నా కొచ్చేజీతం అంతటి ఆనందాన్ని కలిగించింది.

♦ ♦ ♦ ♦

మూడేళ్ళు గడిచాయి.

నా జీతం ఎంతో ఎవరేనా అడిగినప్పుడల్లా, డైరీలో వొక గుర్తు పెట్టుకుంటున్నాను. అప్పటికి రెండు వందలయిరవై మూడుసార్లు యీ ప్రశ్న అడగడం జరిగింది. అది యించు మించు నే కలుసుకున్నవ్యక్తులసంఖ్య. ఒక వ్యక్తి ఆ ప్రశ్న వేసి, సమాధానం తెలుసుకుంటే, ఆ సమాధానం తనకుటుం బంలోఅందరికి తెలుస్తుందని భావిద్దాం. అప్పుడు ఒక్కొక్క వ్యక్తి కుటుంబంలో పదిమందేనా వుంటారని అనుకుంటే, రెండువేలమందికి పైగా నాజీతంగురించి తెలిసిందనుకోవచ్చు. అంటే యించుమించు నాజీవితంలో ఎంతమంది పరిచితు లవు తారో అందరికీ తెలిసిపోయింది. అమ్మయ్యా—అని నిట్టూ ర్చాను. చింతలేకుండా ఆనాడు కాఫీతాగి, సినిమాకెళ్ళాను. ఇంకెవ్వరూ, ఎప్పుడూ ఆ ప్రశ్న వెయ్యరు. ఒక పెద్దసమస్య పరిష్కారం ఐపోయింది.

సుందరం బంధువులింట్లో వివాహానికి నేనూ వెళ్ళాను. రెండోనాడు పెండ్లివారింట్లో, రెండోసారి కాఫీలు వొచ్చే సూచనలు లేకపోతే, నేను హోటలుకేసి వెళ్ళాను. ఎదురు గుండా రంగనాథం కూర్చున్నాడు. చిరపరిచితుడే.

'అవుతే నువ్వు యిప్పుడెక్కడుంటున్నావు!'

ఫలానాచోటని చెప్పాను.

'అవునవును—జ్ఞాపకం వొచ్చింది. నీ కిప్పు డెంతిస్తు న్నారు?' అని మొహాం వింతగా చిట్లించాడు.

రంగనాథానికి యిదివర కొకసారి చెప్పడం జరిగింది. ఈవిధంగా అడిగినవాళ్లే మళ్లాఅడగడం లంకించుకుంటే, దీనికి అంతుందా?

'అదికూడా జ్ఞాపకంచేసుకో' అన్నాను నేను.

'వెనకోసారి చెప్పావు. నాకు మందమతిరా.'

'నా మాటకేంగాని, నీ విషయం చెబుదూ. జీతం విషయం కాదు. మీా ఆవిడ ఆరోగ్యం ఎట్లా వుంటోంది? ఆమధ్య చాలా జబ్బుచేసిందటగా?' అన్నాను, ధోరణి తప్పిద్దామనీ, నిజంగా తెలుసుకుందామనీ.

'ఇప్పుడు నింపాదిగానే వుంది. న్యూమోనియా. రెండు నెల్ల జీతం వొదిలింది డాక్టర్లకి. ఐదా రొందలైంది' అని మౌనంలోపడ్డాడు, కష్టాలు స్మరించుకుంటూ. ఇంక ఆ మని షిని కదపడం మంచిదకాదని తోచింది. ఎందుకంటే అతని జీతం ఎంతో నేను అడక్కుండానే నాకు చెప్పాలని వుబలాట పడి చెప్పేశాడు. తన జీతం తెలియపర్చిన వ్యక్తి అవతలవాడి దెంతో కనక్కోకుండా వదలడని స్వానుభవం. మెల్లిగా లేచి బిల్లు చెల్లించి రాబోతున్నాను.

'ఉండు, నేనూ వొస్తున్నా' అని లేచి వొచ్చాడు.

రోడ్డుమీాదికి రాగానే ఈ ధీరోదాత్తుడు అడిగేశాడు.

'అవుతే నీ కెంతిస్తున్నా రంటావు?'

'న్యూమోనియా చాలా ఖరీదైన వ్యాధన్నమాట!' అన్నాను.

న్యూమోనియాని వర్ణించాడు రంగనాథం. పందిట్లోకి చేరుకున్నాం. పన్నీరు జల్లేటందుకు రంగనాథాన్ని పిలిచారు. వెళ్ళాడు. నన్ను శాంతి ఆవరించింది.

ఎంతోసేపు లేదు.

బంధువులు, మిత్రులు, పరిచితులు, వో పదిమంది పోగయ్యారు. ఆడపెళ్ళివారి పీనాసితనాన్ని చర్చిస్తున్నారు. చర్చలో పాల్గొన్నవారిలో ముఖ్యుడు, వొకాయన, పొడుగ్గా వుంటాడు. గిరజాలు, వెడల్పాంటి జరీకండువా, కోటు జేబు గడియారం అవీ వున్న ఆ పెద్దమనిషి, నా పక్కన కూర్చున్న కళ్ళజోడు వ్యక్తిని సంబోధిస్తూ—

'మీా రెవరితాలూకు?' అని అడిగాడు.

కళ్ళజోడువ్యక్తి ఆడపెళ్ళివారి తాలూకే నని తేలి పోయింది.

'ఏం చేస్తున్నారు?'

ఫలానా అని చెప్పాను.

'మీా కేమిస్తారు?'

సభ సమాధానంకోసం వర్షంకోసం తపిస్తూ మేఘాల కేసి చూస్తున్న కర్షకుడిమాదిరి నిశ్శబ్దంగా వేచివుంది.

కళ్ళజోడు వ్యక్తి తటపటాయించాడు. మేఘాలు దట్టంగా అల్లుకుంటున్నాయి.

'ఎనభై' అన్నాడు—వడగళ్ళవాన పడింది.

గిరజాలప్రతిభాశాలి కుటిలంగానవ్వుతూఇల్లాఅన్నాడు:

'మా వాళ్ల తాలూకొకడు మీాదాంట్లోనే వున్నాడు. నలభై అని చెప్పాడే!' అన్నాడు.

సభలో కలకలం, ఆశ్చర్యం.

కళ్ళజోడువ్యక్తి—అసత్యవాది—మోసగాడు, దొంగ—దొరికిపోయ్యాడు. సత్యాన్ని కాళ్ళూచేతులూ కట్టేసి, గిరజాల అతీతుడు అరిచేతిలో పెట్టి నొక్కుతున్నాడు.

'నలభైని రెండెట్లి గుణిస్తున్నారే?' అని రెట్టించాడు. కళ్ళజోడు వ్యక్తి తన జీతాన్ని రెట్టించినట్లు.

కళ్ళజోడువ్యక్తి కడు చతురుడు.

'అంటే, అసలు జీతం——బేసిక్ పే——నలభయ్యే ననుకోండి. వార్ ఎలవెన్సు, సిటీ ఎలవెన్సు, తిండి ఎలవెన్సు ఆ ఎలవెన్సు, ఈ ఎలవెన్సు అన్నీ కలుపుకుని, ఏభై, ఏభై ఐదు, అరవై, డెబ్బై, డెబ్బైఐదు దాకా దేకుతాయి' అన్నాడు. కాని, ఎన్నికలిపినా ఎనభై కి డేకందే! సభ అతన్ని చూసి జాలిపడ్డారు. కళ్ళజోడువ్యక్తిని నిజంగా ఈ పరీక్షకు లాగినందుకు రెండునెల్లపాటు హాస్పిటల్లోవుంచాలనిపించింది.

గిరజాల భూతద్దం దృష్టి నామీద ఎక్కడ పడుతుందో నని భయపడుతూనే వున్నాను. సత్యాన్వేషకుణ్ణి ఎవరు అరికట్టగలరు? నామీదకూడా పడ్డాడు.

'మిమ్మల్ని ఎక్కడో చూసినట్లున్నాను'. అన్నాడు.

'అవునవును. మీకు నా విషయం అంతా తెలుసు. జ్ఞాపకంచేసుకోండి' అన్నాను.

'కాకినాడా?'

'ఇంకా సందేహమా' అనేశాను తెగించి.

'ఇప్పు డేం చేస్తున్నారు?'

'అప్పుడోటీ, ఇప్పుడోటీ వుంటుందా; ఎప్పుడూ వొకటే' అన్నాను.

సభికులలో కిలకిలలు.

'స్మరణకు రావడంలేదు' అన్నాడు గిరజాలభక్తుడు.

'తమ రేం చేస్తున్నారు? అన్నాను, చూడండి—నలుగుర్లో కెళ్ళి మాట్లాడడం అంటే నా కెంతో హడలు. అట్లాంటిది. సంఘం నా కెంత ధైర్యం ఇచ్చిందో!

'నేను రిటైరయ్యాను లెండి' అన్నా డాయన.

ఆ బాణంతో నే కూలాను.

కాసేపు సమాధిలో పడి తేరుకుని గిరజాల ప్రవక్త ఆగ్నేయాస్త్రం ప్రయోగించాడు.

'మీ కేమిస్తున్నారు?'

నేను సమాధానంచెప్పకూడదనినిశ్చయించుకున్నాను.

'మీ పెన్షన్ ఏమాత్రం?' అన్నాను.

ఉద్రేకంతో తెల్లగిరజాలు వూగిసలాడాయి.

'మా దంతా ఐపోయింది. మూడి వోల్డుస్కేలా, న్యూ స్కేలా?'

'మాది తులాభారం. భక్తితో తులసిదళం వేస్తే తూగిపోతాం' అన్నాను.

ఇద్దరు ముగ్గురు సంతోషించారు. ఒకరు మెచ్చుకున్నారుకూడా.

'ఏదో పెద్దవాణ్ణి అడిగాను, చంపక చెప్పవయ్యా' అన్నాడు గిరజాల వ్యక్తి.

'చెప్పకపోతే, మరణమే నంటారు?' అన్నాను.

'ఓర్ నీ ఇది బంగారంగాను—చెబుమా.'

గిరజాల వ్యక్తి నన్ను బుజ్జగించాడు, బెదిరించాడు, కోపించాడు, ఆజ్ఞాపించాడు—కాళ్ళా వేళ్ళా పడి బ్రతిమ లాడాడు; ఏమిస్తారో చెప్పమని దీనంగా ప్రపంచాన్ని సంబో ధించాడు.

'అనుభవజ్ఞులు - మీారే చెప్పాలోండి' అన్నాను. ఆయనజీవితంలో నేర్చుకున్న పాఠాలని వల్లెవేసుకుంటున్నాడు— వందా? నూట యాభయ్యా? రెండువందలా? ఏది? అబ్బ! బాధ! తట్టుకోలేను—చెప్పాలి. భూమి పాదాలకింద విడి పోతోంది. ఆకాశం తలమీాద కూలిపోతోంది. చెప్పు, చెప్పు— నీ కెంతిస్తారు? ఏమిస్తారు? దేశం చెప్పిన సందేశం అది.

సభికులు విస్తుపోయారు.

కళ్ళజోడువ్యక్తి అడ్డైతే నన్ను రాక్షసంగా వినాహం ఆడును-అంతటి సంతోషం ప్రకటించాడు. నేను సమా ధానం ఇవ్వనందుకు నే నొక కథానాయకుణ్ణి అయ్యాను. సంఘం ఈ ప్రశ్న ఎందు కడుగుతుందో నా కర్థం కాలేదు. బ్రిటిషువారు పాలించిన రోజుల్లో ప్రభుత్వం నడపడానికి, వారికి చాలామంది గుమాస్తాలు కావల్సివొచ్చింది. మధ్య తరగతి కుటుంబాలు ఈ ఉద్యోగాలకి ఎగబడ్డాయి. వీరికి స్వయంగా కృషిచెయ్యడం గౌరవానికి లోటు. భూములను ఎవరికో వ్యవసాయాని కిచ్చి, జమీాందారులా కూర్చునే టంతటిభూములూ లేవు. అంచేత వీరికి గుమాస్తాగిరి శరణ్యం. మొదట్లో గుమస్తాలుగా చేరినా, బోలెడుఆస్తులు సంపాదించ గలిగేవారు—లంచగొండితనంవల్ల. మా ముత్తాతకి తన

పేరు సంతకం చెయ్యటంకూడా రాదు. రెండిళ్ళూ, నలభై ఎకరం భూమీ సంపాదించాడు—ఎనిమిది రూపాయల జీతంలో. అంతేకాదు; తాలూకా గుమాస్తాగా చేరినా, ఆ రోజుల్లో నాలు గింగ్లీషుముక్కలొస్తే గబగబ పెద్దపెద్ద వుద్యోగాలలోకి వెళ్ళేవారు. ఆ వుద్యోగాలకి పెద్ద జీతాలూ, హోదాకూడా వుండేవి. హోదా వున్నవార్ని, ఎదురుగా వెళ్ళి జీతం ఎంతో అడిగే ధీమా ప్రజాసామాన్యానికి లేదు. అంచేత వారికి ఆ హోదాలో ఎంత జీతమో తెలుసుకోవాలని వుబలాటపడేవారు ఆ సాంప్రదాయంలో పెరిగిన గిరజాల వ్యక్తులలాంటివారు మన సంఘంలో ఎందరో వున్నారు. వారంతా అందువల్ల ఈ ప్రశ్న అడుగుతున్నా రనుకుని సమాధానపడేవాడిని. ఇది పెద్దవారి కుతూహలానికి సమాధానం కావొచ్చు. మిగతావారి మాటేమిటి ?

జీతం ఎంతో తేల్చకపోతే వారి బ్రతుకు తెరువు సాధ్యంకాదు. ఒక మృగం మరొక మృగాన్ని అడివిలో ఎదుర్కొంటుంది. తనకంటె బలమైనదైతే అది శత్రువు; దాన్నుండి పారిపోతుంది. తనకంటె బలహీనమైనదైతే దాన్ని తినేస్తుంది. దానితో సమానమైనదైతే చెలిమి చేస్తుంది. మనుషులలోనూ అంతే. జంతువులలో బలాబలాలు నిర్ణయించేటందుకు తగినంత పరికరా లున్నాయి—కోరలు, కొమ్ములు, జూలు, పంజాలు, ఎత్తు ఎగరడం, దూకడం. మనుషులలో ఈ వుపకరాలు లేవు—వకొద్దిమందికో మొటారుకా ర్లుండొచ్చు. మిగతవిషయాలలో ఇంచుమించు

అందరూ ఒకేలాగుంటూరు. పైగా మేడలకి, కార్లకీ, జీతానికీ సంబంధంవుంది. అందుకని, అదెంతో కనుక్కుంటారు.

అవతలవారి జీతం తెలిస్తే మనం క్షేమంగా వుంటాం. అట్లా తెలిసిన తర్వాత, వారికో విలువకట్టేసి, సంఘంలో ఒక స్థానం ఇచ్చి మనం మరోచోట నిశ్చితంగా వుంటాం. ఈ దేశంలో ఎన్నో మతాలున్నాయి. యుగానికొకటిచొప్పున ఆధునికయుగంలో మరో మతం లేపదీశారు వీరు—వీరిది జీతాల మతం—పై అధికారీ, కిందధికారి మత ప్రచారకులు. ఇచ్చేవాడు దైవం. అదెంతో తెలుసుకునేవారు భక్తులు. జీతం లేనివారు అస్పృశ్యులు. ఈ తెగకి సహాయంచేసి, అస్పృశ్యతని తొలగించాలని, ప్రభుత్వం కృషిచేస్తూ వుంటుది. ఇట్లా కాక మరెట్లా సమాధానంపడటం!

మరో మూడేళ్ళుగడిచాయి. నా వుద్యోగం మారింది. పెద్దదైంది. జీతంమూడింతలైంది. ఈ మూడేళ్ళలోనూ, జీతం ఎంత అని అడిగినవారి సంఖ్య నూటఎనభై. వీరు కోరింది జీతం ఎంతని కాదు. 'యిప్పు డెంతిస్తారు' అని. వుద్యోగం మారడం, జీతం పెద్దదవడం ముప్పే ననిపించింది.

నీజీతం తక్కువగా వున్నప్పుడు చెప్పడానికి చిన్నతనం పడ్డావు కాని, యిప్పుడు నిర్భయంగా, దర్జాగా, అడక్క పోయినా చెప్పకూడదా అంటారేమో మీరు! దీనికి రెండు సమాధానా లున్నాయి. గవర్నర్ జనరల్ నైతే తప్ప, నా మీద నాకంటె పెద్దజీతగాళ్ళు ఎందరో వుండనే వుంటారు. నీ

జీతం ఎంత? అని ప్రశ్నించినవారికంటె నాది ఎక్కువజీతమైతే, ఆ ప్రశ్నకి సమాధానం చెప్పడం సులభమే. అంచేత నన్ను యీప్రశ్న అడగదల్చుకున్నవారు ముందు వారిజీతం ఎంతో చెప్పేసి నా సమాధానంకోసం ఎదురుచూడాలి. వారిది నా దానికంటె ఎక్కువైతే, సమాధానం రాదు. ఈ ఏర్పాటు ఎందరంగీకరిస్తారంటారు? పైగా, 'యిప్పుడేమిస్తారు?' అని అడగటంలో కొంత 'కసి' కూడా వుంది. అంటే, 'ప్రస్తుతం నీ జీతం గొప్పదైనా, మొదట్లో చిన్నదే లేవోయ్!' అన్న హేళనకూడా ఉందంటారా?

బజార్లో బాల్యస్నేహితుడు బలరామయ్యకనబడి నన్ను వాళ్ళింటికి తీసుకెళ్ళాడు. తన యిద్దరి సంతానాన్నీ చూపించాడు. బలరామయ్య డబ్బున్నవాడు. ఉద్యోగంచేసే అవసరంలేదు. ఉద్యోగాలు, జీతాలు—వాటి తఫిసీళ్ళని తెలుసుకోవాలన్న మనస్తత్వం కనపర్చనందుకు సంతోషించాను.

'ఇప్పు డెల్లావుంది నీ కథ?' అన్నాడు. మొదట్లో బెదిరిపోయాను.

'అంటే?' అన్నాను.

'వొకటా, రెండా?—'

నాకు భయమేసింది.

'లేక నాలా రెండా?' అని వాక్యంపూర్తిచేశాడు.

'పిల్లలా?' అన్నాను.

'మరింకే మనుకున్నావు. ఉద్యోగం చేసి, రెండు మేడలు కడతావనుకుంటూనా?' అన్నాడు.

'కట్టినవాళ్ళు లేరా?' అన్నాను గర్వంగా.

'వెనకటిరోజుల్లో వున్నారేమో.' విషయం తప్పించే టందుకు అతని పిల్లల ఆరోగ్యం కనుక్కున్నాను.

'మీ అబ్బాయి పెద్దయింతర్వాత ఏం చేస్తాడు?' అని అడిగాను.

'అమ్మాయిని వెతుక్కుంటాడు' అని నవ్వుకున్నాడు. ఇంతలో అతన్ని స్నానానికి పిలిస్తే వెళ్ళాడు.

ఇద్దరు పిల్లలూ సిరాబుడ్డి తీసుకుని ఆడుకుంటున్నారు. పెద్దవాడు వాళ్ళమ్మపిలిస్తే లోపలి కెళ్ళాడు. రెండోవాడు సిరా తెచ్చి నా చొక్కాకి రాశాడు.

పెద్దవాడు గ్లాసులో కాఫీ తెచ్చి బల్లమీద పెట్టాడు. గుమ్మం వెనక నిలబడ్డ ఆమె వాళ్ళమ్మ.

ఆవిణ్ణి నే నెరుగుదును. ఆవిడపేరు సూరమ్మ. వెనక నాకిచ్చి వివాహం చెయ్యాలనుకున్నారు. నాకు తగినంతఆస్తి లేదని విరమించారు. సూరమ్మకి తగినమొగుడు ఆ జిల్లాలో లేడనుకొన్నారు—ఏవుత్తరహిందూస్థానంనుంచో రావాలిట! అంత చక్కందని ప్రతీతి.

'ఎక్కడుంటున్నారు?' అంది సూరమ్మ నీరసించిన కంఠంతో—ముగ్గురుసంతానం కలిగాక కంఠంలో మార్దవం ఎక్కడుంటుంది.

ఫలానాచోటని చెప్పాను. ఏంచేస్తున్నారంది; ఫలానా అన్నాను. 'ఏమిస్తారు?' అంది.

నాకు మతిపోయింది. ఆ పల్చటిపెదవులు, చీకటి రహస్యాన్ని ఛేదించే ఆ నేత్రాలమెఱుపు, భౌతికప్రపంచానికి

అతీతం కావల్సిన ఆ సూరమ్మ అనాదిసౌందర్యం, అదా నాకివ్వవలసిన సందేశం!

'రోజులు గడుస్తాయి' అన్నాను చమత్కారంగా. సూరమ్మ గాజులజతలు మోచెయ్యిదాకా వున్నాయి. దుద్దులరాళ్ళు మెరుస్తున్నాయి.

'నెల కింతా అని లేదూ?' అని రెట్టించింది.

'మీా రెండోవాడు భలే అల్లరి చేస్తాడు కాదు?' అన్నాను. నే వేసే ప్రశ్నలో నాకే విశ్వాసం కుదరడంలేదు.

'పిల్లలా?' అంది

'అమ్మయ్యో' అని, లోపల అనుకోవల్సింది, పైకి అనేశాను, ఆవేశంలో.

'అంటే?' అని, సూరమ్మ తెల్లబోయింది. ఆశ్చర్యంతో కనుబొమ్మలు మృదువుగా ముడుచుకున్నాయి.

'లేరు' అన్నాను.

'మీా ఆవిణ్ణి వోమారు తీసుకురా మాయింటికి. జీతం ఎంతో చెప్పకపోతేమూనెలే' అంది.

'వాడి జీతం కథ కనుక్కుంటాంగా' లోపలనుంచి బలరామయ్య కంఠం.

ఏం, తను రాకూడదూ? భాగ్యవంతులైతే, వారింటికి నా భార్యని తీసుకెళ్ళాలీ! తీసుకెళ్ళి ఉద్యోగంవయనం అంతా పైటపెట్టి వినోదించి, మళ్ళాతిరిగి నాకువప్పచెపుతారా! సరే అన్నాను ఆసమయంలో—లోపల పంపకూడదని నిశ్చయించుకున్నాను. సౌందర్యం, భాగ్యం—రెండూ సూరమ్మ విషయంలో గర్వకారణాలే కాకపోవచ్చు. నా కళ్లూ క్షనిష్టిం

చింది. ఏం చెయ్యను? నామనస్సు తప్పితే, నాకింకే యథార్థం వుంటుంది?

ఇంతట్లో బలరామ య్యొచ్చాడు.

'అబ్బో ను వ్వెక్కడ! పెద్ద వుద్యోగస్తుడ వయ్యావు. నువ్వు మీ ఆవిణ్ని తీసుకొస్తావూ?' అన్నాడు వెటకారంగా. వెటకారంగా అన్నా, అత నన్నది నిజమేనని లోపల స్ఫురించింది. ఆలోచించండి. పెద్దజీతంవాడు, చిన్నజీతం వాడింటికి సామాన్యంగా వెడతాడూ? వెడితే వాళ్ళగృహంపావనంచేసినట్లు భావిస్తాడు. చిన్నజీతంవాడు, పెద్దజీతంవాడింటికి వెడితే చిన్నతనం అనుకొని వెళ్ళడు. మొత్తంమీద ఒకడింటికి యింకొకడు వెళ్ళడు. బాల్యంలోఎంత స్నేహితులైనా, యిద్దరి మధ్యా ఒక గోడ లేస్తుంది. మొదట్లో కేవలం యిటికలగోడ-మధ్యమధ్య శుభకార్యాలూ, పండుగలూ- అనే కంత లుంటాయి. ఈ కంతలుకూడా కొంతకాలమే. వారివారి భార్యలు రాగానే, కంతలుపూడ్చి, సిమెంటు చెయ్యడం జరుగుతుంది.

'ఏం, మాట్లాడవేం?' అని భుజంమీద చరిచాడు. కంగారుపడి లేచాను. అవుననీ, కాదు కాదనీ నవ్వేశాను. ఆడదానికి కన్నీరు, మొగాడికినవ్వూ అవాంతరాలలో అభయం.

'నువ్వూ, సూరమ్మా మా యింటికి రాకూడదూ?' అన్నాను. బలరామయ్య ఆశ్చర్యపడ్డాడు.

'మా ఆవిడపేరు నీ కెట్లా తెలిసింది?' అని అడిగాడు.

'శుభలేఖలో వుండదూ?' అన్నాను.

'ఓర్—నీ కింకా జ్ఞాపకం వుందా?'

'మందమరపు భాగ్యవంతుడి శీలంలో మణిలాంటిది' అన్నాను హాస్యధోరణిలో.

'బీదాళ్ళు లాకుస్తున్నావు—నీజీతం ఎంతేమిటి?' అని అడిగేశాడు. నా తెలివితక్కువని నిందించుకొని నాలిక కొరుక్కున్నాను.

'చెప్పవేం?'

'నాలో సంస్కారాన్నిబట్టి, నా జీతం నువ్వే నిర్ణయించొచ్చు' అన్నాను, నిగూఢంగా.

'జీతాన్ని బట్టి సంస్కారాన్ని నిర్ణయిస్తే, జమీందారులు గొప్ప సంస్కారంగలవాళ్ళవాలి' అన్నాడు బలరామయ్య.

'నువ్వుచెప్పింది తొంభైపాళ్ళు నిజం. కాని చిన్న భేదం వుంది. జమీందార్ల ఆదాయాన్ని జీతం అనరు. అది ఆర్జించని రాబడి. అదే మన నాగరికతకీ, కళకీ, విజ్ఞానానికీ, సంస్కారానికీ పునాది—వెన్నెముక' అన్నాను, తెచ్చిపెట్టుకున్న ఆవేశంతో.

'స్వార్జితం కాని రాబడిగలవాళ్ళకి తప్ప మిగతావాళ్ళకి సంస్కృతి లేదంటావు?'

'లేదన్ను. వారి సంస్కృతియొక్క పరిమాణం, జీతాన్నిబట్టి నిర్ణీతమౌతుంది.'

'ఒప్పుకుంటాను మహానుభావా! అవుతే నీసంస్కృతిని బట్టి జీతం వెయ్యిరూపాయలని నాకు స్ఫురించింది' అన్నాడు బలా మయ్య హేళనగా.

'జీతాన్నిబట్టి నిర్ణీతమయ్యేది వొక్క-సంస్కృతేకాదు. అజ్ఞానంకూడా ఎదుగుతూ వుంటుంది' అన్నాను. బలరామయ్యకి అది నచ్చలేదు. ఓవిధంగా నాకుగూడా నచ్చలేదు.

'పోనీ, సరేనంటాను. అజ్ఞానాన్నిబట్టి చూచినా, నీజీతం పన్నెండు వొందలకి తక్కువ కాకూడదు' అన్నాడు బలరామయ్య నవ్వుతూ.

'బాగుంది. అజ్ఞానంలోంచి, సంస్కృతి తీసెయ్యి' అన్నాను.

'ఉండు, వుండు...తీసివేతలూ, భాగారాలూ మనకి బాగా రావు—ఆ...రెండువొందలన్నమాట' అన్నాడు.

'సరిగ్గా అంతే కాదనుకో...ఆ చుట్టుపక్కల...'

'హా స్తసాముద్రికంలాంటి కొత్తఫక్కీ కనుక్కున్నావే! సరిగ్గా ఎంతజీతమో ఎట్లా తెలుసుకోవాలో, ఏదైనా మార్గం పట్టుకుని, వో పుస్తకం వ్రాసిపారెయ్యకూడదూ?' అన్నాడు నవ్వుతూ.

'సరియైన అంకె రావాలంటే ఓమార్గం వుంది. దానికి తికమకలున్నాయి. జీతగాడిభార్యయొక్క అజ్ఞానం, సంస్కృతీ కూడా నిర్ణయించి భర్తకీ, భార్యకీ వున్న వ్యత్యాసం ఎంతో, అది సరియైనసంఖ్య.'

'గొప్పగావుంది. దీన్నిబట్టి నాజీతం ఎంతో చెప్పు?' అన్నాడు.

'నీది జీతంకాదు, ఆర్జించని ఆస్తి' అన్నాను.

'చంపేశావు. పోనీ స్త్రీలకి జీతం లేదు కదా, వారి సంస్కృతిని నిర్ణయించడం ఎట్లా?' అని అడిగాడు.

'వారి సంస్కృతి చక్కదనాన్నిబట్టి నిర్ణీతమౌతుంది. మొగాడికి జీతం అవకాశాలు కల్పించినట్లుగానే, ఆడదానికి చక్కదనం అవకాశాలు కల్పిస్తుంది.'

'ఈ సిద్ధాంతం ప్రకారం, చక్కదనంకొద్దీ ఎక్కువయ్యేది అజ్ఞానమా, సంస్కృతా?'

'అవకాశాలు' అన్నాను.

'అంటే?'

'భాగ్యం యిష్టం వొచ్చినట్లుగా జీవించే అవకాశాలు కల్పిస్తుంది. విశ్రాంతి, అదనంగా డబ్బు—రెండూ వుంటేనే సంస్కృతి వుంటుంది. స్త్రీకి యీ రెండూ చక్కదనంతో వొస్తాయి అంటే, యీ రెండూ వున్నవాడు ఆమెకు లభిస్తాడు.

'ఆగు, ఆగు. లభించింతర్వాత, మొగుడికి ఆ రెండూ పోతే?'

'ఆవిషాదగాధలు సాంఘికజీవితంలో కల్లోలానికీ, సారస్వత అభివృద్ధికీ కారణాలు.'

'మరోటి, కర్మవశాత్తు ఒకఅందమైన ఆడదానికి యీ రెండూ లేనివాడు లభిస్తాడనుకో, అప్పుడు?' అని అడిగాడు.

'అవకాశాలుండనే వుంటాయి. తన చక్కదనంవల్ల, మొగుడికి ఆ రెండూ లభ్యమవచ్చుకూడా' అన్నాను. బలరామయ్య ఎందుకో ఆలోచనలోపడ్డాడు. మనిషి మొహంలో 'కళ'తగ్గింది. నా వ్యాఖ్యానం సూరమ్మకు అన్వయించి బాధపడుతున్నాడా? ఏమో! సెలవుతీసుకుని నే వెళ్ళిపోయ్యాను. ఆ మర్నాడు ఆదివారం సాయంత్రం అతడు మాయింటికొచ్చి

సుందరాన్ని చూసి, కొంత తేసుకుని వెళ్ళిపోయ్యాడు. నా కదొక అపూర్వమైన అనుభవం.

ఆవేశంలో, అనేక సిద్ధాంతాలు చేసేశాను నాగరికతపై విప్లవం చేసేశక్తి అందరికీ వుండదు. వంటింట్లో విప్లవం చాలా సులభం. మూడు సంవత్సరాలైన తర్వాత, బలరామయ్య, సూరమ్మను విడిచిపెట్టేశాడని విన్నాను. ఎందుకో వివరంగా తెలిసింది కాదు. నాజీతం ఎంతో అడక్కపోతే, సూరమ్మజీవితం అట్లాగెవుండదేమో ననిపించింది. 'జీతం' 'జీవితం'—అక్షరాలు, అర్థం, ఎంత దగ్గర!! సృష్టి రహస్యం అర్థం కాకుండా, వొక్క అక్షరం అదనంగా వుంది!

మరో మూడు సంవత్సరాలకి నాజీతం మూడింతలైంది. నా సమకాలికు లందరికీ జీతం ఎంతో తెలిసిపోయింది. మరో తరం బైలుదేరింది. వారందరికీ మేం పెద్దలం; ఆదర్శవ్యక్తులం; మార్గదర్శకులం. మా జీతాలతో వారి కంత నిమిత్తంలేదు; మా కంత గౌరవం వుంది సంఘంలో.

అలవాటుచొప్పున నా సమకాలికులలో కొందరు యింకా విలేసి నా జీతం ఎంతో అడిగినవాళ్ళు లేకపోలేదు. ఏం చేస్తారు? అడిగేటందుకు వారికి మరో ప్రశ్న కనబడలేదు పాపం! ఇచ్చేటందుకు మరో సందేశంలేదు.

భార్య ఆరోగ్యం?
పిల్లలు కులాసా?
ఇంక్రిమెంటొచ్చిందా?
ట్రాన్సఫరైందిటగా?

రిటైరైతే పెన్షనెంత?

ఇది—వారు పాడుకునే భావగీతం.

నా కాడపిల్లలు లేరు. అంచేత అల్లుడు లేడు. ఉంటే వారు చేసే గానం వేరు.

అల్లుడి కేమిస్తారు?

అబ్బాయి కేమిస్తారు?

పెద్దకుటుంబాలైతే ఖండకావ్యం ధోరణి వేరు.

మొదటివాడికి రొండొందలా?

రెండోవాడికి వందా?

మూడోవాడికి, చిత్రం, మూడొందలుటగా?

చిన్న చదువుకి పెద్దజీతం.

అజ్ఞానానికి సున్నా.

అయ్యో పాపం! జ్ఞానానికి అరసున్నా!

ఆ రోజుల్లో నా జీతం అడిగేవారు, యించుమించు నా గడింపే కలవారు. వీరు ప్రశ్నించే ఫక్కీ వేరు—అదొక కళ. వీరు హైరోడ్డుమీాద నడవక సందులమ్మట పడతారు.

రామనాథం, నేనూ రైల్లో ప్రయాణం చేస్తున్నాం. మేం యిద్దరం ఎరుగున్న కుటుంబరావునుగురించి మాట్లాడు కుంటున్నాం.

'పాపం కుటుంబం——' అన్నాడు.

'అవునవును' అన్నాను వినిపించుకోకుండా.

'ఆ జీతంతో నా సిగరెట్లు గడవ్వు' అన్నాడు.నిజానికి నాకు రామనాథాని కెంతిస్తారో తెలీదు. పెద్దజీతమైవుండాలి.

'నువ్వేమాత్రం ఇన్సూర్ చేశావు?' అని అడిగాడు.

'ఏమీ చెయ్యలేదు.'

రామనాథం ఆశ్చర్యపడ్డాడు.

'పోనీ బాంకులో ఏమాత్రం?'

'సున్నా.'

కొయ్యబారాడు.

'ఏం కథ, గుర్రంపందాలా... లేక...'

'.........'

ఏమోలే... అల్లా అనుకోవలసివొస్తోంది.'

'.........'

'మరి జీతం అంతా ఏమౌతోంది ?'

'ఎంతచెట్టుకు అంతగాలి' అన్నాను.

'నీ చెట్టు సైజు ఏమాత్రం?'

అదీ నాగరీకుల మార్గం. మొహాన పేడనీళ్ళు జల్లరు-అందులో కాస్త పన్నీరు కలిపి మరీ జల్లుతారు.

'మాట్లాడవేం ?'

'చెట్టు ఎంత పెద్దదైతే అన్ని కొమ్మలు' అన్నాను.

'పిల్లల కవుతోం దన్నమాట!'

'నీ కెందరు?' అని అడిగాను.

వివరాలు చెప్పాడు. పెద్దవాడు రంగూన్లో వున్నాడు. వాడి జీతం మూడొందలు. అదృష్టవశాత్తు రైలు నిలిచింది. నేను దిగి ప్లాట్ఫారంమీదికి నడిచాను. రాజారావుగారబ్బాయి, రంగారావు కనిపించాడు. నా చేతిలో బాగ్ తీసుకున్నాడు.

'ఏమండోయ్ — విన్నారా — నా వుద్యోగం దొరికింది' అన్నాడు, వుత్సాహంతో.

'సంతోషం.'

'ఆరంభంలో నూరు, మీ కెంతండీ?' అని అడిగాడు. బాగ్ లాక్కుని గబగబ నడిచిపొయ్యాను.

మరోతరంవారు. వేరన్నాను యిందాకా. ఇందుల్లో, నే పొరబడ్డాను. వారి సందేశం యిదే- అని కంచపడ్డాను. ఎందులో సమానత్వంలేని యీ దేశానికి యిందులో ఐక్యత కుదిరింది. సమానత్వం అనేది మానవుడిస్వప్నంగా వుండాల్సిందే కాని యథార్థం కాదేమో!

నా కావూరు కొత్త. జబ్బుచేసింది. మంచానపడ్డాను. సుందరంకూడా నలతగానేవుంది. ఓ మిత్రుడు వొకడాక్టర్ని తీసుకొచ్చాడు. ఆయన అన్నీ పరీక్షచేసి మందు పంపించాడు. రెండు రోజులైంది. నయం కాలేదు.

'మలేరియా — రెండురోజుల్లో తగ్గుతుంది' అని హామీ యిచ్చాడు.

'ఇది సీజన్. ఛైర్మెన్‌కీ యిదే జబ్బు, నా ట్రీట్మెంటే. మొన్న సబ్ కలెక్టర్ మామగారు వైరిస్తే వెళ్ళాను, మలేరియా' అవన్నీ వర్ణించాడు డాక్టర్.

'మీరు యీ వూరికి కొత్త. ఏం చేస్తున్నారు?'

ఫలానా అన్నా.

'ఏమిస్తారు?'

సబ్ కలెక్టర్‌కీ, ఛైర్మన్‌కి ఏమిస్తారో ఆయనకి తెలుసు. మరి నావిషయమో! తెలిస్తేగాని, తను అల్లుకున్న వలలో

నన్ను యిమన్నచ్ఛలేదు. చేపలవలలో బురదపాము పడితే ఎట్లా? నాకు నీరసం, దగులు. మూర్ఛాడిస్తాడు. ఆ ప్రశ్నకి సమాధానం యిచ్చి నేను కళ్ళుమూస్తే బిల్లు పంపకపోయినా ఆయనకి చింతలేదు.

నేను కళ్ళు మూసుకున్నాను. నాకు కోపంరాలేదు. జాలేసి ఏడుపొస్తోంది. సమాధానం యివ్వనంతవరకూ ఆయన పాదలకింద ధ్వనించే భూకంపాన్ని నేను సమాధానం యిచ్చి మరీ చావమంటుంది సంఘం.

'బిల్లు పంపించండి' అంది సుందరం.

ఆయన పంపలేదు. మళ్ళా రాలేదు.

మరో మూడేళ్ళుగడిచాయి. ఏళ్ళు గడవడం కథల్లోనే కాకుండా జీవితంలోంచికూడా సులభం. గడిచిపోవటంగురించి ఆలోచిస్తేనే జీవితం అంతా వొక దుస్స్వప్నంలా గుండటం, సృష్టి అంతా మాయగా తోచడం జరుగుతుందేమో! ఎంత దూరం, ఎంతకాలం ప్రయాణంచేసినా, అక్కడే వున్నాను— అద్దంలో చూచుకుంటే ప్రయాణం బడలిక కొంచెం కనబడొచ్చు. సంఘానికి నా జీవంగురించి పరామర్శలు తగ్గాయి. కొత్త వ్యక్తులను కవ్వించడానికి పోయింది. సంతాన నిరోధక మార్గం మనదేశంలో ప్రచారం కాకపోవడంవల్ల నాకు జరిగిన ఉపకారాలలో యిదొకటి. కొత్తగా జన్మించిన వారి జీతాలపస నినుక్కుంటుంది మరి :

నా జీతం పెద్దదైంది. ఇంకంతకంటె పెద్దదయ్యే అవకాశాలు లేవు. దేశానికి స్వాతంత్ర్యం కూడా వొచ్చింది. అంతేత నాకు మరో అంతకంటె పెద్దవుద్యోగం, 'కేంద్రం'లో

దొరకడం అసంభవంకాదు నా అభిప్రాయాలు చాలావరకూ స్థిరపడిపోయ్యాయి. మంత్రులందరూ జీతాలకట్టలలో కనబడతారు. సంఘం అంటే ఎంత? అని అడిగే వాకధ్వని. 'స్త్రీ' అంటే జీతాన్ని మాయంచేసే వాకశక్తి 'స్త్రీ' జీతాన్ని తగ్గించగల్దు; హెచ్చించగల్దు. అసలులేకుండా మాయంచెయ్యగల్దు. సత్యం అంటే జీతం ఎంతో కనుక్కోవడం. సౌందర్యం జీతం ఎంతో అందంగా అడగడం. సంస్కారం అంటే అదే చమత్కారంగా అడగడం; 'కళ' అంటే అదెంతో చెప్పక పోవడం—యీ విధంగా నా మనస్తత్వం తయారైంది. నేనేం చెయ్యను?

నేనే యింకొకరికి జీతాలిచ్చే ఏర్పాటుం—అప్పుడు నన్ను 'మీరేమిస్తారు?' అని అడిగే మహానుభావులుంటారు. ఆ ఏర్పాటు లేదు; అంచేత వాక్కుకే మార్గంవుంది; సన్యాసం పుచ్చుకోవాలి-సన్యాసి యివ్వడు, పుచ్చుకోడు-పుచ్చుకుంటే ఎప్పుడేనా పాలు, పళ్ళు. ఇస్తే ఎప్పుడేనా కాస్తంత బూడిదిస్తాడు.

సుందరంమనస్సుకూడా స్తిమితంగాలేదు. ఏదో మూగ బాధ; నాకేసి చూళ్లేదు; నాతో మాట్లాడలేదు. వెఱ్ఱిగా చూస్తుంది; స్వప్నంలో సంచారం; మేం ఒకరికొకరందూరమై పోతున్నాం. పిల్లలు చెయ్యి చెయ్యి కలుపుతున్నారు. వేళ్ళు నెప్పెట్టి ఒదిలేస్తాం. శరీరాలు విడిపోయి, ఆత్మలు రెండూ ఏకమౌతున్నా యనుకోవాలి. ఏమిటో అదంతా భ్రమేమో! శరీరాలు భ్రమైతే, ఆత్మలు కాకూడదా ఏమిటి?

విశాలానందస్వామిని ఒకరి దర్శనం చేశాం. ఆయన గొప్పయోగి; ఆయన్ని గురించి వింతగా చెప్పుకున్నారు. ఒక ప్రశాంతత హృదయాన్ని ఆవరించుకుంటూ దన్నారు. కొందలకొలది జనం వెళ్ళి ఆయన్ని చూచి వొస్తున్నారు. మాకూడా ప్రశాంతత కావాలి,

ఉదయం ఎనిమిదైంది. ఆశ్రమంలో వో పదిమందికంటె ఎక్కువ జనంలేరు. వెళ్ళి గుమ్మంబాద నమస్కారం చేసి కూర్చున్నాం నేనూ, సుందరమూ.

విశాలానందస్వామి నిండైన విగ్రహం. విశాలమైన నుదురు. పెద్దకళ్ళు. వెడల్పాటినోరు. లావాటి మెడ—నాటకంలో విగ్గులేని భీముడివేషంలావుంటుంది. నిమీలితనేత్రుడై ధ్యానంచేసి, కొంతసేపటికి తేరుకున్నాడు. చిత్రంగా నవ్వి, దగ్గరగా జరిగిన వాళ్ళనుర్ని కుశలప్రశ్నలు వేస్తున్నాడు. చనువుగా మాట్లాడాడు. నాకు భయంపోయింది. కొందరు యోగులు మాట్లాడరని వినికిడి. ఈయన అట్లాకాదు. నాకు సంతోషం కలిగింది. నా సందేహాలన్నీ తీర్చుకోవచ్చునని, పరమానందభరితుణ్ణయాను

నేను ఎక్కడనుంచి వొచ్చిందీ అడిగా రాయన.

నమ్రతతో చెప్పాను.

ఏం చేస్తున్నదీ అడిగారు.

ఇంకా నమ్రతతో ఫలానా అని చెప్పాను.

'ఏమిస్తారు?' అన్నా రాయన.

నేను స్తంభించిపోయాను. చావడంసులువై వుంటే, చనిపోదును కూడా. సమాధిలో పడ్డాను. ఒక గొప్ప తేజస్సు

నాలో లేచింది. ఎవరో హృదయాన్ని పైకితీసి, కడిగి మళ్ళా స్వస్థానంలో వుంచినట్లయింది. చర్మం వెనక్కి తిరిగినట్లుంది ఆ అనుభవం. జ్ఞానోదయమైంది. సత్యాన్ని తెలుసుకున్నాను. ఆత్మశుద్ధి జరిగింది. ఆత్మ పవిత్రమైంది. సందేహాలు, సంశయాలు నశింపయ్యాయి. ఆత్మబోధచే, సత్ చిత్ ఆనందాలు జీవాత్మగా మారి పరమాత్మలో ఐక్యమయ్యాయి. అదీ యీ దేశం నాకిచ్చిన సందేశం.

దాని ఫలితం?

నేను వుద్యోగాన్నుంచి విరమించాను.

గోదావరీ నదీతీరాన చిన్న పాకేసుకున్నాను

ఒక ఆవుని తెచ్చుకున్నాం.

సుందరం నదిలో స్నానంచేసి, పాలు పితుకుతుంది.

ఇద్దరం త్రాగి, విశ్వాన్ని తిలకిస్తాం.

ఎవరేనా వొస్తే, కాసిని పాలిస్తాం.

గడ్డిపోచల్ని కోస్తుంది సుందరం—నేను వొక్క వొక్కటే నదిలో వొదిలి అలలమీద వాటి ప్రయాణం పరిశీలిస్తాను.

సంధ్య వెలుగులో ఎఱ్ఱనై గడ్డిపూచ నీటిని పచ్చగా కలవరపెట్టి, నిశ్చితంగా కదిలి, నా మనస్సులో నిలిచిపోతుంది.

అదీ, అది నా కిచ్చిన సందేశం.

చరిత్ర కాగడా

ఏదేనా సంస్కారం ప్రచారం కావాలంటే అది విజయవంతం కాకూడదంటారు. నే చెప్పదలచుకున్న కథ యీ సత్యాన్ని ఋజువుచేస్తుందేమో నాకు తెలీదు. అసలు యీ కథకూడా ఎలా చెప్పాలో తెలీడంలేదు. ఈ కథలో వ్యక్తులను నే నెరుగను. నేను విన్నవీ, ఇతరులద్వారా తెల్సు కున్నవీ సేకరిస్తే, వాటికూర్పుకి తుదీ మొదలూ, క్రమం— ఏదీ కనబడదు.

నాకు బాగా చిన్నతనం. మా బాబయ్యతో ఆపెళ్ళికి నేనూ వెళ్ళాను. ఆరోజుల్లో అది అపూర్వమైన వివాహంగా చెప్పుకున్నారు. వధూవరులిద్దరూ చదువుకున్నవారు, భాగ్య వంతులు, రూపసులు, వొకరినొకరు ప్రేమించు కున్నారు— అన్నిటికంటే ముఖ్యమైనది, వేరువేరు శాఖలకు చెందినవారు. సనాతనులు, పూర్వాచారపరాయణులు ఆ వివాహాన్ని ఖండించారు. వధూవరుల తల్లిదండ్రుల సమ్మతం లేదు. పెళ్ళి కాకుంటే ఆత్మత్యాగం చేసుకుంటామన్న నిశ్చయానికి తలొగ్గి, కొందరు సంస్కర్తలు పట్టుబట్టి, మహా వైభవంగా పెద్దల సమక్షాన జరిగిన వివాహం అది. జిల్లాకలెక్టర్, ఆయన భార్య వచ్చి, 'యీ పెళ్ళి ప్రేమ శక్తిని, విజయాన్ని సూచి స్తుం'దని వుపన్యసించి, భార్యాభర్తలను ఆశీర్వదించి వెళ్లారు. పైవూళ్ళనుండీ, రాష్ట్రాలనుండీ శుభాకాంక్షలు, టెలిగ్రా ములు వొచ్చాయి. పందలాదిగా బహుమతు లొచ్చాయి.

వధూవరుల ఫోటోలు ప్రముఖ పత్రికలు ప్రచురించాయి. ఒక పత్రికాసంపాదకుడు 'ఆదర్శవివాహం' అన్న శీర్షికను పెద్ద సంపాదకీయం వ్రాశాడు. ఇవన్నీ ఆనాడు వింతగా చెప్పుకున్నారు. 'ఇవేం పెళ్ళిళ్ళమ్మా—కులగోత్రాలు మంట గలిశాయి' అని చప్పరించి, వేళ్ళు మిటకరించిన అమ్మ లక్కలు కార్లో వూరేగుతూన్న దంపతులను తలుపు సందుల్లో నుంచి చూచి, అసూయపడి నిట్టూర్చారట.

ఆమె పేరు సీతాకుమారి, అతని పేరు రామారావు. పేర్లుకూడా చక్కగా అమిరాయి అని ఎవరో వుపన్యసించారు. గ్యాస్‌లైట్లు, కూల్‌డ్రింక్స్, పూలమాలలు, కుంకం, కాగితపు పువ్వులు, సెంట్లు, తమిళగాయకుని సంగీత కచ్చేరీ, రాత్రి పెళ్ళివారికి ప్రత్యేక నాటక ప్రదర్శనం—అదొక అపూర్వ ఘట్టం. సీతాకుమారి, పల్చగా, అతి నాజూకుగా వుంటుంది. గ్యాస్‌లైట్ వెలుగులో ఆమె పచ్చటికాంతి తళుక్కుమంది—నవ్వినప్పుడు, ఆకాశంలో బాణసంచా వేసినట్లు, ముఖమంతా తెల్లటి వెలుగుతో మెరిసి, ఆ దృశ్యం గతంలో వొక మహత్తర అనుభవంగా మధురస్మృతిగా నిలిచిపోతుంది.

రామారావు కూడా చాలా అందమైనవాడు. మన వారిలో పురుషుడి అందం చెప్పరు. 'కుర్రాడు బాగుంటాడు' అని కూడా అనరు. 'అబ్బాయికేం, అబ్బాయి శుభ్రంగా వుంటాడు' అంటే చాలా అందమైనవాడన్న మాట. అట్లాంటివాళ్ళు కూడా రామారావు 'మొగాళ్ళకే చూడ్డానికి బాగుంటాడండి' అనేవారు. సీతాకుమారి ఎంత

గాఢంగా ప్రేమించిందో, ఆనాటి సమాజంలో పెద్దలెవ్వరూ వూహించలేరనొచ్చు

అంతటి గాఢమైన ప్రేమ, అనుకూలదాంపత్యం చూసి దేవతలు వోర్చలేరంటారు. 'ఈ పెళ్ళి ఆరునెలలు నిలబడితే గొప్ప' అని అంచనావేసిన పెద్దలు, రెండేళ్ళ తర్వాత వారి అన్యోన్యాన్ని చూసి ముక్కుమీద వేలేసుకున్నారు. 'ఐదేళ్లు దాటదండీ' అని మరోమూడేళ్ళు గడువిచ్చారు—ఈ మూడేళ్ళలోనూ ఏదో అవాంతరం సంభవించి ఆ వివాహం భగ్నం కాకపోతుందా అన్న ధైర్యంతో.

ఐదేళ్ళతర్వాత, మళ్ళా వాళ్ళ దాంపత్యం గురించి విన్నాను. ఆమె నొకసారి నాటకంహాల్లో ముందుసీట్లో చూశాను. ప్రేమకి విద్య, భాగ్యం, సౌందర్యం తోడైతే యింకేం కావాలి? జనంఅంతా నాటకం వొదిలేసి వారికేసి చూడడమే సరిపోయింది. ఆమె కట్టిన ఖరీదైన చీర, రవ్వల దుద్దులు, నెక్లెస్, అతని సూటు, వాచ్, అవన్నీ చూస్తే వారిభాగ్యం చాలావరకు వేషధారణకే వినియోగమౌతోందనుకోవాలి. వారిని బాగా ఎరిగున్న స్నేహితుడొకాయన మా బాబయ్యతో చెబుతుంటే విన్నాను. ఆమె ఏదికోరితే అది యిస్తాడుట. చీరలకోసం మైసూరు, కంచి, ఆగ్రా, పూనా వెళ్ళేవారట. హాయిగా చదువుకుంటారట. చీట్లాడుతారట, షికార్లెడతారుట. స్నేహితులు, పిక్నిక్లు, పార్టీలు, యాత్రలు—నిశ్చింతగా సాగిపోతున్న జీవితం వారిది.

సనాతనుల నోళ్ళు నొప్పెట్టి, యీ దంపతుల వూసెత్తడం మానుకున్నారు. ఈలోగా బోలెడన్ని వర్ణాంతర వివా

హాలు, విధవా వివాహాలు, లేచిపోయినవారి వివాహాలు జరిగాయి. వీరంతా పెళ్ళి ఆ కొత్తదంపతులమీద పడ్డారు. ఆచార భారంతో పండిన వారి తలలు బ్రద్దలుకొట్టుకునేందుకు ఏదో గట్టి వాస్తువు దొరకాలిగా మరి!

మరో ఐదేళ్ళు జరిగిపొయ్యాయి. నేను రామారావు, సీతాకుమారి వున్నవూళ్ళో వుండటం తటస్థించింది. ఆమెను చూళ్లేదుకాని, రామారావుని ఒకటి రెండుమార్లు పార్కులో చూశాను వారినిగురించి మా చాకలి 'సందెయ్య' చెబుతుంటాడు. వాళ్ళింట్లో బట్టలుకూడా సందెయ్యేవుతుకుతాడు. వారి జీవిత భోగట్టా వాడు బాగా పరిశీలించి తెలుసుకున్నాడు.

'వారు సుఖంగా, సంతోషంగా వుంటారుకదట్రా?'

'ఏం సుఖంలెండి, ఆమె ఎప్పుడూ విసుక్కుంటమే. ఆయన ఎప్పుడూ చీదరించుకుంటమే'

'ఎందుకు'

'ఏమోనండి. ఆవిడ బట్టలన్నీ పాతబడిపోయినాయి. కొత్తవి కొవరంట—ఎక్కడికీ తీసుకెళ్ళరంట.'

'ఆయనతీసికెళ్ళేదేమిటి? ఆవిడకుబోలెడుడబ్బుందిగా!'

'అదంతా అయిపోయిందండి. అయ్యగారికి భలే జాగ్రత్త; కానీ పోనివ్వరు. ఇంకా ఈసుబేకుని అడగండి' అన్నాడు సందెయ్య.

తరవాత ఈసుబేగ్‌తో మాట్లాడడం తటస్థించింది. అతను వృద్ధుడు. మొదటి ప్రపంచ సంగ్రామంలో పనిచేసి రిటైరై ఏమీ పనిలేకుండా వుంటున్నాడు. దేశవిభజన జరిగిన తర్వాత, ఉత్తర హిందూస్థానం నుండి వొచ్చిన కాందిశీ

కుల గుంపులోంచి విడిపోయిన 'అయేషా' అనే అనాథకన్యను చేరదీసి పోషిస్తున్నాడు. ఆమె తనని తండ్రిగా చూసుకుని సపర్యలు చేస్తూవుంటుంది. రామారావొకసారి భార్యమీద ఓ పుస్తకం గిరవాటెట్టాడని—అది స్వయంగా చూశానని చెప్పాడు. వారిసంభాషణవల్ల తేలిందేమంటే, వారిడబ్బంతా అయిపోయిందనీ, రామారావు పీనాసిగా తయారై, భార్యని హింసిస్తున్నాడనీ, వారి ఆదర్శవివాహంలో ఏ ఆదర్శమూ లేదనీ విశదమైంది.

ఒక నెల జరిగింతర్వాత, ఈసుబేగ్ చనిపోయ్యాడు. గుండెపగిలి చనిపోయ్యాడంటాడు, చాకలి సోదెయ్య.

'ఎందుకు?'

'రహస్యాం లెగండి ఎవరితోనూ అనబోకండి. ఒక రోజు రామారావుగారు అయేషా మొఖంమీద చెయ్యేసి పట్టుగుంటం, ఈసుబేగ్ చూశాడంటండి. నాతో చెప్పాడు. నాగుండె చెదిరిపోయిందరా అన్నాడండి. ఆ దెబ్బతో మంచానపడి సచ్చాడండి.

రామారావుకి సీతాకుమారికీ మానసికంగా కాకుండా శారీరకంగాకూడా యింతటి ఎడబాటు జరిగింది. కారణం? వయస్సుతోపాటు ఆదర్శంయొక్క అంతర్యం మారుతూండడమేమో అనిపిస్తుంది. మానసికంగా ఎడబాటు జరిగింతర్వాత, మనోవ్యాధినుంచి పారిపొయ్యేటందుకు 'అయేషా' కావల్సి వచ్చిందేమో! సీతాకుమారి చాలాకాలం వాళ్ళ వూళ్ళోనే వుంటోంది—ఎప్పుడోకాని భర్తదగ్గర వుండదు. ఈ మధ్యనే మరోవార్త విన్నాను - రామారావు ఆస్తంతా కాందిశీకుల

వసతిభవనాలనిధికి రాసేసి ఉత్తరహిందూస్థానం వెళ్ళి ఆశ్రమంలో ఉపాధ్యాయుడుగా చేరాడని.

'ఆవిడగారికూడా కొంత యిచ్చి వెళ్ళాడటండి – అసలు సున్నాచుట్టకుండా.' అన్నాడు సందెయ్య.

'అయేషా?' అని అడిగాను.

'ఆమె యిక్కడే వుందండి. ఆళ్ళందరికీ కొత్తిష్ట కడు తుండారండి. అక్కడపోయి, ఏవో పన్లో చేరుతుందంటండి.'

'రామారావు ఆమెని తనతో ఎందుకు తీసికెళ్ళలేదు?'

'నేను నిలేసి అడిగానండి ఆ పిల్లని. అదంతా వొట్టి దంటండి. ఊరికే దాని గడ్డంపట్టుకుని, కళ్ళల్లోకి దిగులుగా చూశారంటండి. అంతకి మించి ఏమీచెయ్యలేదని పమాణం చేసి చెప్పిందండి. అదిమట్టుకు అబద్దం ఆడదండి' అని ముగించాడు సందెయ్య

చరిత్ర చీకటి గుహలలో కాగడావేసి చూసినట్లు రామారావు, అయేషా అమాయకపు కళ్ళల్లోకి చూసి, తన హృదయంలో నిండుకున్న ఏకాంతాన్ని, విషాదాన్ని ఆమె చూపులో స్పృశించి. ఆదర్శాల ఐక్యత, మానసిక సమత్వం, సంతృప్తి పొందాడు. అతను పీనాసిగా వుండి పోగుచేసిన సర్వస్వమూ, సత్కార్యానికి, లోక కళ్యాణానికి దానంచేసే శాడు. భార్యవద్దనుండి దాచిన యేకాంత మాధుర్యాన్ని ప్రపంచానికి ఖర్చుపెట్టేశాడు. తను మానసిక స్వాతంత్ర్యం కోరి, భార్యకి ఆ స్వాతంత్ర్యం యిచ్చేశాడు. ఆమెను సోమరిగా వొదిలేసి, తను ఆశ్రమంలో చేరాడు. అంచేత సంస్కారం ప్రచారం కావాలంటే, అది పూర్తిగా కొనసాగకూడదన్నారు.

'నొసటన్ వ్రాసిన వ్రాత'

గడియారంకేసి అప్పుడే పదోమారు చూడటం. అయ్యింది. రైలు రావటం ఎనిమిదింటికి, రాజమ్మ రాత్రి బండిలో రావడం సొగుర్తైంది. తిన్నగా యింటికే తీసుకు రావడానికి నిశ్చయించుకున్నాడు. మళ్ళా గడియారంకేసి చూశాడు మాధవరావు. భార్యతో చెప్పడానికి ధైర్యం చాలడంలేదు. మేనరికం; చిన్నప్పటినుంచీ బాగా ఎరుగున్న మనిషే. అందుకే ఒకవిధంగా ఆమెను నిజంగా ఎరగనట్లని పించింది.

నిజంగా సీతాలక్ష్మిగురించి అతని కేంతెలుసు? ఆమె నుదుటిమీద అరంగుళంపొడుగు గీత వుంది. చిన్నప్పుడు తగిలినదెబ్బ. మేనరికం గనక ఆమె చక్కదనం ప్రశంస ఎవరికీ రాలేదు. అతనికీ రాలేదు. రాజమ్మతో స్నేహం ఏర్పడిన తర్వాత 'ఆమె చక్కనిదేనా?' అన్న ప్రశ్న వొచ్చింది. ప్రశ్న వేసుకోడం పూర్తి కాకుండానే సమాధానం వొచ్చింది.

ఆరుదాటి అప్పుడే మూడు నిమిషాలైంది. రాజమ్మ? ఊహ సాగినకొద్దీ ఆమె మూర్తి అస్పష్టమవుతోంది. వింతగా పెరిగిపోయి, వెన్నంతా వ్యాపించి, కొండని మరుగు పరచి శూన్యంలో చలనం కలగజేసి జడ—నుదుటిమీద పడ్డ గోధుమనీడలు—మెత్తటి, పల్చటి, సున్నితంగా మెరిసే సాఫీ నుదురు, చుట్టూ నల్లటిమేఘాలు—మధ్య సీతాకాలపు సూర్యకిరణం వెలిగించిన ఆకాశంలా మరపురానిది. యవ్వ

[illegible]డు గతించిందో మాధవరావుకి తెలి[illegible]. [illegible] జుట్టులో అక్కడక్కడ తెల్ల వెంట్రుకలు, నడివయస్సు విత్ర నాలు, రాజమ్మ జడతో అతని యవ్వనానికి ముడిపెట్టుకుంటున్నాడు. ఆమె జడని తనజుట్టుపై రాస్తే, తెల్ల వెంట్రుకలు నల్లగా అవుతాయి. అంత నల్లని, పెద్ద జడ. లావుకాదు, సన్ననయీ కాదు. వరసనీటిరంగు. రెండో ప్రపంచసంగ్రామం చివరిరోజు లవి. యుద్ధంపేరిట ఉద్యోగం తెచ్చుకోలేక పోయాడు తను. యుద్ధం పేరిట, చదువు సంస్కారం లేని వాళ్ళు వేలకివేలు గడించుకున్నారు. మధ్యతరగతి చితికింది. ఉన్న కొద్దిపాటిఆస్తీ అక్కల పెండ్లిండ్లకైపోయింది. అప్పు చేస్తేగాని చదువు పూర్తికాలేదు. తన కికి వుద్యోగంరాదు. నాలుగేండ్లుగా ట్యూషన్లు చెప్పుకుంటూ పట్నంలో కాపరం గడవక యీ వూరు చేరాడు. రాజమ్మ యిక్కడి కొస్తుంది. ఆమె నుదుటికి అంత ప్రభావం వుందా!

గడియారంలో ఆరు యిరవై. కనబడకుండా పత్రిక దానిమీద కప్పాడు. తను బీదవాడు; రాజమ్మ భాగ్యవంతురాలు. ఆమె చెవులకి రవ్వలదుద్దు లున్నాయి. అసలు వాటి వల్లే యింతపని జరిగింది. సినిమాలో ఇంటర్వెల్—పక్కన రాజమ్మ, ధగధగ మెరిసిపొయ్యే దుద్దులు—మెత్తటి, పల్చటి నునుపైన నుదురు. ఆ నుదుటిని తాకితే అతని తలనొప్పి తగ్గితుం దనిపించింది.

మళ్ళా మరొకసారి ఆమెని బ్యాంక్‌లో చూశాడు. తల్లి అప్పుచేసి పంపిన ఐదువందలు జనవరిలో బ్యాంక్‌లో వేశాడు. ఫిబ్రవరి మధ్యలోనే నూటయాభైకి వచ్చింది. [illegible]

మళ్ళీ ఫైళ్ళు తీద్దామని వెళ్ళాడు. కవుంటర్ దగ్గర రాజమ్మ. తన బాంక్ పుస్తకం చూసి నవ్వింది. బిళ్ళ చూపించాడు. నోట్లు యిచ్చింది. తీసుకుని బల్లమీద కూర్చుని లెక్కపెట్టాడు. ఐదు రూపాయలనోట్లు ఏడున్నాయి. ఇంత అశ్రద్ధగా వుంటే ఆమెకు ఆ వుద్యోగం వుంటుందా?

'ఇదుగో నోటు. అదనంగా యిచ్చారు'

'పొరపాటు.'

'మధ్యాహ్నం ఎంతవరకూ పనిచేస్తారు?'

'నాలుగు.'

'మూడునలభై టైమ్.'

'అబ్బా!'

మెల్లగా అన్నాడు.

'వెయిట్ చెయ్యనా?'

'ఎందుకు?' నవ్వింది. జెడ వెనక్కి తోసింది. తలవొంచి నప్పుడు అందంగా ప్రశాంతంగా కనిపించింది నుదురు. అమాయకత్వాని కర్థం అడిగితే, ఆ నుదురు చూపుతాను అనుకుని బెంచిమీద కూర్చున్నాడు.

నాలుగవగానే యిద్దరూ కలిసి నడకసాగించారు.

'ఆకలేస్తోంది — హోటల్ కెడదామా?' అంది. వెళ్ళారు. వంకావాలో అడిగాడు. చెప్పింది.

'మీరో?'

'నా కేమీ వొద్దు.'

'ఫరవాలేదు తీసుకోండి.'

'నా కాకల లేదు.'

'ఫరవాలేదండీనిగా, బిల్లు నే యిస్తాను.'

అతని మనస్సు చివుక్కుమంది. అమాయకంగా అన్న మాటేమో. అతని జీవితచరిత్ర ఆ బ్యాంక్ బుక్ లో వుంది. ఆచరిత్ర ఆమెకు తెలుసు. డబ్బు తీసుకున్న అంకెలవివరణ ఒక విషాదఘట్టం. త నెందుకు బాధపడాలి?

రాజమ్మ తిరుగుతుంటే అతను చూస్తూకూర్చున్నాడు. యవ్వనానికి అంత ఆకలా——! కాఫీ లైంతగ్గాక లేచారు. ఆమె బాగ్ తీసింది. రెండు నోట్లకట్టలు చూశాడు. నెల మధ్యలో జీతండబ్బు కాకూడదే. బిల్లు యిచ్చింది. బైట కొచ్చి నడుస్తున్నారు. ఎవరికీ మాటలు దొరకడంలేదు. చుట్టూ జనం, కార్లు, బండ్లు.

'ఇంటి కెడతా.'

'బాగ్ లో బోలెడు డబ్బుంది. నే దిగబెట్టనా?'

'నా కేంభయం. మావది, డబ్బు. లారీ కంట్రాక్టర్లు. తెగొస్తుంది. పోయినా దిగుల్లేదులెండీ' అంటూ నవ్వి, బాగ్ వూపుకుంటూ రాజమ్మ వెళ్ళింది. లారీకంట్రాక్టర్లంటే ఏమిటో!

బల్లమీది గడియారంకేసి చూశాడు మాధవరావు. అడ్డంపెట్టిన పత్రిక గాలికి తొలిగింది. పావుతక్కువ పదైంది. కనబడకుండా గడియారం వెనక్కి తిప్పాడు.

భార్యని కేకేసి చెప్పాలి. ఎల్లా ప్రారంభించాలి? రాజమ్మనిగురించి ఏ వివరాలు చెప్పాలి? మరో వారానికి మరో యిరవై తియ్యడానికి వెళ్ళినప్పుడు ఆమెని చూశాడు. నాలు గవగానే, యిద్దరూ బీచివేపు వెళ్ళారు. ఇసుకలో

కూర్చున్నారు. రెండు గుప్పిట్లలో యిసక ఝారంలా వొదులు తోంది. గాలికి వెంట్రుకలు మెడ, నుదురు కప్పుతున్నాయి. వెనక్కు తో స్తే, పాపిడ దగ్గర నుదుటిని గట్టిగా, వొత్తుగా బిగించి వుంగరాలుగా చిక్కుపడి, కెరటం తుంపరలలాగ కదులుతున్నాయి. కళ్ళు తుడుచుకుంది. కళ్ళు కాటుకమధ్య పెద్దవై, అనిశ్చలంగా మెరుస్తున్నాయి. నేత్రాలవెనక నల్లని దట్టమైన అఖాతం, ఉప్పుగాలికి ఫేస్‌పౌడంతా కరిగి చర్మం నల్లబడింది. శరీరచ్ఛాయ అసలు నలుపే— సున్నితంగా మెరిసే నలుపు.

'మరింకా యెందుకు నువ్వు పెండ్లిచేసుకోలేదు?' అని అడిగాడు. కంఠస్వరం గద్గదమై అసహజంగా ధ్వనించింది ప్రతిధ్వనిలా.

ఊరికనే'

ఇసక పోస్తోంది. గాలికి అతనిమీద పడుతోంది.

'అమ్మో—కంట్లోపడిందా?'

తుడుచుకుంటున్నాడు.

'ఊ దేదా?'

'ఎవర్నైనా ప్రేమించావా?'

ఇసుకను వొదిలేసి, గుప్పిట పమిట్లోదాచి, కొంగుతో జెడకప్పి, దిగులుగా కెరటాలకేసి చూసింది. కొంగు జారి అతనిమీద పడింది. తీసి, దులిపి, లాగి నుదుటిమీద వేలు పడేటట్లు కప్పాడు.

'అమ్మో' అన్నది.

'ఏం చెప్పకూడదా?'

'ఏముంది చెప్పేటందుకు.'

'ఏమీ లేదా?'

'మీ రేదన్నా చెప్పండి.'

తన విషయాలు,—చదువు, పెండ్లి, ట్యూషన్లు చెప్పాడు.

'ఇక్కడ కష్టంగావుంది. మావూరు వెళ్ళిపోతున్నాను' అన్ని ముగించాడు.

'డబ్బు యిచ్చేదా?'

'నీదగ్గ రెక్కడిది.'

'మావది, బోలెడుంది. అడగడు'

'నా మీ దెందుకు అంత...యిది?'

'తప్పా?'

'ఏమో'

'కోపమా?'

'ఏమో'

నవ్వింది; తనూ నవ్వాడు.

గడియారం కేసి చూశాడు. తనవైపు తిప్పివుంది. సీత్ల తిప్పిందేమో. ఐదునిమిషాలు తక్కువ ఏడైంది. మరో ఇద్దునిమిషాల్లో భార్యతో విషయంచెప్పి స్టేషన్ కెళ్ళాలి.

ఇంకా అతనికి రాజమ్మగురించి ఏం తెలుసు? స్కూల్ఫైనల్ పరీక్షదాకా పట్నంలోనే మామయ్య దగ్గరుండి చదివిందిట. తర్వాత బద్ధకించి మానివేసింది. బాంక్ మేనేజరు మోజుపడి. మామయ్యని ఒప్పించింది, ఆమెను

పనిలో జేర్పించాడు. తండ్రి లేడు. తల్లి పల్లెటూళ్ళోవుంది. వివరాలు తెలియవు.

మరోసారి సాయంత్రం ఆరింటికి పార్కులో కలుసుకున్నారు.

'ఆదివారం వెళ్ళిపోతున్నాను.' అన్నాడు.

'మళ్ళా రారా?'

'ఇంకెందుకొస్తాను?'

'నన్ను చూడరా?'

'ఓ—అదా......'

'చెప్పరేం. ఆమె కోప్పడతారా?'

'ఏం చెప్పను?'

'పోనీ—నేను రానా—?'

'ఓ'

'అట్టే పెట్టుకుంటారా.'

'ఓ'

'ఎప్పుడూ?'

'......'

'ఆమె వూరుకుంటారా?'

'హిందూ స్త్రీ ఏం చెయ్యగల్దు?'

'ఊరికే అన్నా' అన్నది రాజమ్మ నవ్వుతూ. దీపం నీడ పడి ఆమె నుదురు కనపడటంలేదు. ఊడపడానికి వొక మాన్మయి వొచ్చింది.

'చీర బాగుంది కాదు!'

'చాలా బాగుంది'

'నాదికాదు. ఆ వూడ్చే పిల్లది.'

'అదా' అని చూశాడు. 'సినిమాలు చూసింతర్వాత, పనివాళ్ళకి కూడా ఫేషన్లు ఎక్కువైనాయి.'

'వాళ్ళుమట్టుకు మనుషులు కారా ఏం?'

'అవుననుకో—రాబడికి మించిన పోకిళ్ళు.'

'బస్తీగా.'

'పల్లెల్లోనూ యిల్లాగే వున్నారు.'

'మీా కిష్టంలేదా?'

'ఎవళ్లుండవల్సినచోట వాళ్ళుండాలి.'

'మీాకు చాలా కోపాలున్నాయే, మరి మా కులం తక్కువగా, ఎట్లా సరిపడ్తుంది?'

'ఇది వేరు.'

రాజమ్మ నవ్వింది. లేచి చీర సర్దుకుంది.

బైటకి నడవడం సాగించారు. సందు మొదలు కొచ్చారు.

'మరి నే వెడ్తాను.'

'నేనూను.'

'మళ్ళా వొస్తారుగా'

'నువ్వొస్తా నన్నావుగా.'

'అమ్మో!'

'ఏం, భయమనుకున్నావా?'

'చూస్తానుగా.'

గడియారంకేసి చూశాడు. ఐదునిమిషాలతక్కువ ఏడే చూపుతోంది. ఇదేమిటి, యిందాకే అయిందిగా. గడియారాన్ని వూపాడు. అది నిలిచిపోయింది. సీతని కేకేశాడు.

'టైమెంతయింది?'

'అదుగో గడియారం.' అని, రెండుకవర్లు చేతికిచ్చింది. 'ఇందాక వొచ్చాయి.'

వాటిని దూరంగా పారేశాడు.

'నీతో వో విషయం చెప్పాలి సీతా!'

ఆమె వంటింటి గుమ్మంలో నిలబడివుంది.

'రాత్రికి నా స్నేహితురాలు వొకావిడ వొస్తోంది.'

'వొంటేనా...'

వొంటసంగే...ఆవిడ...ఆమె యిక్కడ, యిక్కడే వుండి—వుండిపోతుంది.'

'ఏం?'

'అంతే...నీతో బాటే.'

'అంటే?'

'నన్ను ప్రేమించింది. యిక్కడే వుంటుంది.'

'ఉండనివ్వండి.'

'నీకేం అభ్యంతరంలేదుగా.'

సీతారత్నం, పెదవులమీద నవ్వు వింతగా కరిగింది. అస్తిపంజరం కదిలినట్లుగా...వొణికి గదిలో కెళ్ళిపోయింది.

మాధవరావు నిట్టూర్చాడు. కవ్వించిన కెరటం వెనక్కి దిగజారింతర్వాత మిగిలిన యిసుకలో తేమలాగైంది అతని మనస్సు. మాట, భావం, ధ్వని, వ్యక్తిత్వం వెదజల్లిన

శక్తి...ఏదైనాసరే, సెడలా, ప్రతిబింబంలా మనస్సులో మెదుల్తాయి. ఆ అనగానే. తేమ యిసుకలో లాగా, దిగబడతాయి. అతని శరీరం లేచింది. కాళ్ళు లోపలికెళ్ళాయి, ఎడంకాలిజోడుని కుడికాలు స్పృశిస్తోంది. చేతులు దేని కోసమో తడువుతున్నాయి. అవయవాలని దగ్గరకు లాక్కుని శరీరం బైట చీకట్లో కెళ్ళింది.

2

మరునటిదినం.

రాజమ్మ ఎనిమిదింటికి వేడి కాఫీ త్రాగి, స్నానాని కెళ్ళింది. మాధవరావు ట్యూషన్లు చెప్పే ముందువా గదిలో ఆమె మకాం. పనిమనిషి చిట్టెమ్మ గది తుడ్చింది. అందులో కాంప్ కాట్...దానిమీద ఆమె హోల్డాల్. ప్రక్కన చిన్న బల్లమీద ఫ్లవర్ వాజ్, అమర్చారు. సీతారత్నం బ్రెడ్ రెండు ప్లేట్లల్లో తెచ్చి బల్లమీద పెట్టింది.

'మాట కొంచం యీసకదు?' అంది భర్తనుద్దేశించి; అతనేమీ మాట్లాడలేదు.

'కాపులా?'

'జాతి మత కుల వ్యత్యాసాలన్నీ వెనుకటిరోజుల్లో'

'నే నేమన్నాను? తెలుసుకుందామని అడిగాను.'

'అదంత ముఖ్యమైన ప్రశ్న కాదు.'

చిట్టెమ్మ, సీతా కలిసి, పెద్దట్రంకు మోసి గదిలోకి తెచ్చారు. నేలమీద మోపకుండానే చిట్టెమ్మ ట్రంకు పట్టు వొదిలేసింది. శబ్దంతో పడింది.

'జాగ్రత్త' అన్నాడు.

'వొదిలేసి కాలు చితకొట్టుకోడం దానికి మనసా?'

'తగల్లేదులెగండి.' అని పనిమనిషి ట్రంకు తాళికి వూడిన గోడబెల్లుని వూడ్చి వెళ్ళింది.

'అన లేవూానుట?' అని అడిగింది సీత.

'ఏమో.'

'తండ్రి కేంపనో?'

'ఏమో.'

'ఉన్నవాళ్ళకి మళ్లేనే వుంది.'

'ఊ.'

'మరింకా ఎందుకు పెళ్లి కాలేదూ?'

'నన్నేమిా అడక్కు. నాకు నిజంగా ఏం తెలీదు. ఉస్. వొాస్తోంది'

మాధవరావు, భార్య లోపలికెళ్ళారు. వంటింటి గుమ్మంలో ముందు పీటమీాద కూర్చున్నాడు.

'ఆ గదిలో పెట్టాగా మీాకూ్కడా?'

అతను లేచాడు. 'మీారు పదండి నే కాఫీ పట్టుకొస్తా.'

ఇంతలోకే రెండు ప్లేట్లూ తీసుకుని రాజమ్మ చక్కా వొచ్చింది. తనో పీటవాల్చుకు కూర్చుంది.

'మీారు బ్రెడ్ తినరా?'

'తినకూడదనేం లేదు.'

'తింటుంది' అన్నాడు మాధవరావు.

'పట్నంలో రోజూా పొద్దుటే ఆమ్లెట్ తింటాను. మీా కిష్టంలేదా?'

సీత తల పంకించింది.

'ఇష్టం వున్నట్లా, లేనట్లా?'

'తింటే కదా చెప్పడం' అన్నాడు మాధవరావు

'మీరో?'

'నాకేం అభ్యంతరం లేదు గేపట్నించి తెప్పిస్తాను.

తెప్పించడం దేనికి—నేను చేసిపెడతాగా.'

'ఇంట్లో బాగుండదు.' అంది సీతారత్నం.

'ఇది పట్నంకాదు.' అన్నాడు మాధవరావు, ఆమె కేసి చూస్తూ. లావండర్ కలర్ జాకెట్టు, తెల్లసిల్కు పూల చీరా, వాదులుగా జారిన జెడ, కాటుకనుద్ధ్యకన్ను, పుష్పం వికసించినట్టుగా, తేటగా వుంది, పీటమీద రాజమ్మ.

'ఏ మొండుతున్నారు?'

'బీరకాయ. నీ కిష్టమేనా?'

'మార్కెట్టుకెడతారా—ఇంటికే వాస్తయ్యా?'

'అదీ వుంటుంది, యిదీవుంటుంది,' అన్నాడు మాధవ రావు.

'బీరకాయ దొడ్లోచే' అంది సీత.

'నే కూడా వొండేదా?'

'నువ్వెందుకులే.'

'టూ మెనీ కుక్స్ స్పాయిల్ ది......పూర్తి చెయ్య వాక్యం' అన్నాడు మాధవరావు.

ఇద్దరూ నవ్వారు. ఇదేదో అర్థమైనట్టు కళాయిలోంచి 'చుయ్' మని నిప్పునవ్వినట్లుగా ధ్వని బైలుదేరింది. సీతా రత్నం కొంగుతో ముక్కు తుడుచుకుంటోంది. రావిడికి ఎర్ర

బడింది. మాధవరావు హాచ్‌మని పెద్దగా తుమ్మాడు. తుమ్ముకి రాజమ్మ నుదుటిమీదికి జారిన వుంగరాలు, తుపానుకి అదిరిన చిటారుకొమ్మలా వూగాయి. రాజమ్మ జుట్టు వెనక్కి తోసింది. కొమ్మని మిగిలిన ఒంటిఆకులా, వొక వుంగరం కనుబొమ్మని కవ్విస్తోంది. లేచి గదిలోకి వెళ్ళింది. చదువుకోడానికి పత్రిక యిచ్చాడు మాధవరావు.

'ఆమె అండీ అంటూంటే, నువ్వు 'నువ్వు' అంటావేం?'

'నాకంటె చిన్నదేగా.'

ఇంతట్లో కేట్యూషన్ల పిల్లలొచ్చారు. హాల్లో చాపలు పరచి కూర్చున్నారు.

3

రెండోనాడు.

మధ్యాహ్నం. భోజనాలైంతర్వాత, రాజమ్మ తన గదిలో నిద్రపోతోంది. పత్రికకోసం మాధవరావు గదిలో కెళ్ళాడు. మొహానికి అడ్డంగా చెయ్యి ఆనించి నిద్రపోతోంది. పెదవులమధ్య వొకటి రెండు పళ్ళు మెరుస్తున్నాయి. జాకెట్టు అక్కడక్కడ చెమటకి తడిసింది. ఎడమ కన్ను కాస్త తెరచివుంది తామరకొలనులో చంద్రబింబంలాగు. కొలనులో నక్షత్రాలకి మల్లె ముత్యాలచెమట నుదుటిని ఆక్రమించింది. కుంకుమ... మధ్య నల్లబొట్టుకి ప్రమాదం జరక్కుండా, వేళ్ళతో చెమట తుడిచేశాడు.

'మేలుకునే వున్నాను.'

'తెలుసు'

'భలేవారు. నిజంగా నిద్రపట్టేసింది.'

'మేలుకునే నిద్రపోయినట్లుగా వుండటం, అది నాకు తెలవడం, నాకు తెల్సునని నీకు తెలవడం...తప్పా?'

'అమ్మో, బూలో చాలా తికమకలున్నాయ్యే' అంటూ దీర్ఘంగా ఆవులించి, అతని వేళ్ళసి తన చీరతో తుడిచింది.

'అన్ని తికమక లున్నాయని గ్రహించగల్గిన నువ్వ ఎంత అమాయకురాలవో' అని మంచంమీాద కూర్చొని బాయ్యాడు.

ఆమె లేచి కుర్చీమీాద కూర్చుంది.

'కొత్తమంచమా...భలే రెపరెపలాడుతుంది;'

'నీ కిక్కడ బాగుందా?'

పెదవులు ఎడంగా వుంచి, కళ్ళు సగంమూసి, మెడ వెనక్కి వేసి, జడ ముందుకు లాగింది. ఓ అన్నట్లు తల గుండ్రంగా తిప్పింది. మాధవరావుమనస్సు వుూహాలో యిరుక్కుంది. ఇది మధురక్షణం. జీవితం అంతా...యీా తృష్ణ చిక్కటి, తీక్ష్ణమైన యింద్రియాలస్పందన, స్పృశించే వుద్రేకం అల్లాగే వుండిపోవాలి. ఈ ఆనందం తన రెండు గుప్పిట్లలో బిగించి, కాలాన్ని కట్టెయ్యాలి. కాలం కూసినట్లు హాల్లో అలారం మోగింది.

'సీతగారు లేచారు;' అంది రాజమ్మ.

మాధవరావు హాల్లో కెళ్ళాడు.

'ఆ దేముడి కీ యిమ్మంటే, అలారం మోగించావ్... తెలివి తక్కువ మొద్దు,' అని సీతారత్నం పనిమనిషి చిట్టెమ్మని కసిరింది.

'ఇది గారెసాసు అనుకున్నానండి.' అన్నది అలారం పెట్టె 'కీ'ని చూపించి.

'ఏడిశావులే నడు' అన్నాడు మాధవరావు.

'ఇంతమాత్రానికే మొద్దయిపోయిందా!' అంటూ రాజమ్మ గుమ్మంలో కొచ్చింది.

'నీ కెందుకు...నువ్వెళ్ళు.' అన్నాడు మాధవరావు.

రాజమ్మ కోపంతో వెళ్ళిపోయింది. రాజమ్మలో కోపం యిదివరలో అతను చూడలేదు.

'కోపమా?'

'నా కోపం ఎవరికి లెక్క!' అంటూ వొస్తున్న దుఃఖాన్ని ఆపుకుంటూ, తలదిండులో మొహందాచుకుని మం చంమీద వాలిపోయింది.

బుజంమీద చెయ్యి వేశాడు. తోసివేసింది. మెడమీద జెడకింద చెయ్యిపెట్టి నిమురుతున్నాడు. మరో దిండు మెడ మీదికి లాక్కుంది. పక్కింటివాళ్ళబ్బాయి, పత్రిక కావా లంటూ తలుపు తోశాడు. మాధవరావు బైటికి కెళ్ళాడు.

4

మూడోనాడు సాయంత్రం ఐదింటికే మాధవరావు వూళ్ళో పని చూసుకుని యింటికొచ్చాడు. చిట్టెమ్మ చెప్పింది, అమ్మగారు, రంగమ్మగారితో కలిసి గుడికెళ్ళారని. ముందు

వాగదిలో రాజమ్మ జడేసుకుంటోంది. మంచంకింద పొట్లం కాగితాలు, దారాలు కనిపించాయి. నిట్టెమ్మ వాటిని తీసేసింది.

'ఫ్రూట్లు తెప్పించా, ఆపిల్సు కావాలెండి. సీత గారు అక్కర్లేదన్నారు. మీరు తింటారా?'

'ఊ'

లోపలికెళ్ళి పళ్ళాలు తెచ్చింది. తినడం సాగించాడు.

'ఇక్కడ నీ కెట్లావుంది?'

'ఏం చెప్పను?'

'సీత మంచిదేనా?'

'చాలా మంచివారు.'

'కాలక్షేపం అవడంలేదా?'

'మీ పిల్లలతోపాటు నాకూ ట్యూషన్ చెప్తారా?'

'వాళ్ళు పిల్లలు కారు; పెదవాళ్ళే.'

'నేను మట్టుకు?'

'నిన్నేమని పిలవను?'

'ఎట్లా పిలవాలనుంటే అట్లా పిలవండి'

'రాజీ - అననా?'

'ఆమెను సీతా అంటారు, సీతీ అనరుగా.'

'రాజా - అంటే మొగాళ్ళ పేరులాగుంటుంది'

'ఇప్పుడసలు నన్ను పిలవడం దేనికి?'

'నిన్నొకటడగాలి రాజీ - '

'అడగండి.'

మాధవరావు దగ్గరగా వొచ్చాడు; కొండవెనక సూర్యుడు దిగిపోతున్నాడు. చివరికిరణం గోడని రక్తం చిమ్మి కిటికీలోంచి కాస్త పొట్లంకట్టి పారేసినట్లు రాజమ్మ మొహం ఎర్రబడింది. బుగ్గలనీడలు ఊదారంగా వున్నాయి. సంధ్యవేసిన ముసుగులా, నుదురు ఎర్రగా, ప్రశాంతంగా వుంది. ఆమె నుదుటిమీద చెయ్యి పెట్టాడు! ఆ చేతిమీద తన నుదురు పెట్టాడు; వేడి దురుసుగా అతన్ని ఆవరించింది. వేళ్ళుజుట్టులో ఇరుక్కున్నాయి. వొంకీలస్పర్శ, మంచు శిఖరంనుండి లోయలోకి జారిపోతున్నట్లు అతిశయోక్తిగా కదులుతున్నాయి చేతికింద.

'ఇదేనా అడగడం?'

అరిచేతికింద కంఠస్వరం జిలజిలా కొట్టుకుంటోంది. ఏదో వింతవాసన - జారిన రెండు గులాబిరేఖలు, చర్మం తేమలో కలిసిన పౌడర్, కెరటంలేని కొలనులో కదిలినచేపలు చీకటి వేడినిట్టూర్పు, మేఘాల జోలపాటకి నిద్రపోతూ ఆవులించిన ఆకాశంలాగా, ఏదో వింతవాసన, క్షణంలో గతం గుడ్డవిప్పి గంతులేసినట్లు, బాల్యంలో విస్మృత దృశ్యాలు - సందులో గుడిసెలోంచి వొచ్చిన చేపలవాసన, ఎవరిదో కాలు విరిగి రోడ్డుమీద కారిన రక్తం, తగలబడుతున్న గడ్డివామి మధ్యనుండి బైటపడిన తెల్ల పందిపిల్ల, తుపానుకి కూలిన చూరుకింద నలిగిపోతున్న తులసిమొక్క - స్మరణకొచ్చాయి. కిటికీవూచలచుట్టూ, రాజమ్మ ముంగురుల నలుపుని చీకటి అల్లుతోంది.

'భలేప్రశ్న!'

'నే అడగకుండా నీకు తెలవదూ.'

అతని చేతిని తోలగించింది.

'తెలుసు.'

'అవుతే చెప్పు.'

'డబ్బు కావాలా?'

మంచుశిఖరం కూలింది. రాపిడికి నిప్పు విశ్వం కాలి పోతోంది. అందులో కాలంకూడా మండిపోతోంది.

తలుపు తోసిన చప్పుడు...అతని హృదయద్వారా లని తెరిచినట్టు.

'మీరా? అప్పుడే వొచ్చారే.'

సీత కంఠం దూరంగా అయింది. తలుపులు దగ్గరగా మూసివున్నాయి.

రాజమ్మ తలుపు తీసింది. బుజాలమీదికి జాకెట్టు లాక్కుంది.

'నేనూ వొద్దనుగా అలయానికి.' అంది సీతా రత్నంతో.

'వొస్తావనుకోలేదు.' అని సీత, భర్తకి రెండు కవర్లు తెచ్చి యిచ్చింది.

'నాలుగు రోజులైంది యివొచ్చి, యిప్పుడేనా చూడండి' అంది.

కవరు చించబోతుంటే, చిట్టెమ్మ వొడిలోంచి రూపా యలు కిందపడ్డాయి.

'ఎక్కడివే?'

'ఆ యమ్మగారిచ్చింది.'

'పనివాళ్ళకి అట్లా గివ్వగూడదు' అంది సీత.

'ఏం తప్పా! పని చెప్పాను, చేసింది...సంతోషంగా యిచ్చాను'

'తప్పే. మే మల్లా యిచ్చుగోలేం. మా మాట కదేం గౌరవం వుంచుతుంది!'

'మా, మీ లెందుకులే' అన్నాడు మాధవరావు.

'మనందరికీ కలిసే పనిచేస్తుందిగా. నే నిచ్చింది డబ్బు కాదా!'

'రోజూ అల్లా యివ్వగలవా!'

'దానిచేతనిబట్టి వుంటుంది.'

'మా యింట్లో యివ్వటానికి వీల్లేదు.'

'అదే వొద్దన్నాను' అని మాధవరావు.

'ఎందుకు వీల్లేదు. నా డబ్బు నే నిచ్చుకుంటే మీకేం కష్టం!'

'తనుమాత్రం, నా, నీ అనొచ్చా!' అని భర్త నడిగింది.

'చిట్టెమ్మా, ఇదంతా నీమూలంగా వొచ్చింది. అవతలకి పో.'

'మధ్య నామీద పడతా రేటండోయ్, పొమ్మంటే పోకుంటామా' అంది చిట్టెమ్మ.

దీపం వేసింది సీతారత్నం. రాజమ్మ అక్కడ లేదు. గదిలో మంచం చప్పుడైంది. మాధవరావు వీధిలోకెళ్ళాడు. చిట్టెమ్మ పెరట్లో కెళ్ళింది. చెట్టువెనక చందమామ.

5

నాలుగో నాడు—

రాత్రి పదిగంటలకి ముగ్గురూ వెళ్ళి సినిమా చూసొచ్చారు. వరండాలో వరసగా ముగ్గురిపక్కలు వేసుకున్నారు. పదినిముషాల్లోనే రాజమ్మకి నిద్రపట్టేసింది. పట్టినా పట్టక పోయినా మొహం అటుతిప్పి పడుకుంది. సీతారత్నం తన పక్క కొంచెం అవతలగా లాక్కుంది, భర్తకు దగ్గరగా. చీకటి మందాన్ని చూడగలిగే వెన్నెలుంది. ఆకుల పల్చటి నీడలు, కదలక నిద్రపోతున్నాయి. కీటకంకూత, వెన్నెల పారాహుషార్ చెప్పినట్లుగా వుంది. కాలం నీడలనడుమనుండి మెల్లగా ముందుకు సాగుతోంది.

మాధవరావు లేచి హాల్లోకి వెళ్ళాడు. చించి చదవని కవరులో ఉత్తరం తీశాడు. దీపం వేశాడు. మేనమామదగ్గర నుంచి.

"...... 'నీ కీ విషయాలు పూర్తిగా తెలియవని మీ అమ్మ చెప్పింది. మీ చదువులకీ, పెళ్ళికీ చాలా అప్పులు చేసివున్నాము కదా! మనింట్లో చాలా రోజులుగా పనిచేసిన మాణిక్యం అనేక పర్యాయములు అడుకుంది. అది ఆరునాలు గైదునెలలుగా వొత్తిడి చేస్తోంది. ఎక్కువ అవసరంగా వుందిట—ప్రస్తుతం వెయ్యి కాకపోయినా వో ఐదువందలయినా సర్దుబాటుచేస్తేగాని మర్యాద దక్కేటట్లు లేదు. కూలిజనం నోటికి హద్దుండదుగదా! మాణిక్యం వీధినిపడిందంటే వేరే చెప్పనక్కర్లేదు. భూమిఅమ్మకం వెంటనే పరిష్కారంఅవదు.

మనం చెప్పినధరకు ముందుకొచ్చినఆసామీ లేదు. ఎల్లాగో తక్షణం సర్దుబాటుచేసేవిధం ఆలోచించడానికి మీ అమ్మ నిన్ను రమ్మని వ్రాయమంది. రత్నాన్ని పుట్టింటికి పంపక, యిక్కడికే తీసుకురమ్మంది. ...'

చదువుకునే రోజుల్లో సెలవలకొచ్చినప్పుడు పనిమనిషి మాణిక్యాన్ని ఎరుగున్న జ్ఞాపకం వుంది. దాని మొగుడు మొదటి ప్రపంచయుద్ధంలో సైనికుడుగా పనిచేసి, పదిసంవత్స రాల క్రితం చనిపోయాడు. పాలువ్యాపారం, కూరలవ్యాపారం చేస్తుంది. డబ్బు నిల్వచేసి, అవసరానికి అప్పు లిచ్చేది. తన చదువు కొంతవరకూ మాణిక్యండబ్బుతో జరిగింది.

అలజడైంది. వెనక సీత.

'డబ్బువిషయమేనా?'

'నీ కెట్లా తెలుసు?'

'దస్తూరినిబట్టి—మనదగ్గరనుంచి ఎవరికేం కావాలి!' సీతారత్నం కళ్ళల్లో ఎరుపు స్ఫుటంగా లేదు. కనురెప్పలు బరువుతో చటుక్కున మూతబడటంలేదు. నుదుటిమీద అర చేతిని ఆనించి కూర్చుంది. చెయ్యితియ్యగానే, దెబ్బతాలూకు గీత, పక్కన దీపం వుందానీడ, ఎక్కువగా మాట్లాడడానికి అలవాటుపడని నోరు, ప్రతిదాన్ని చూడడానికి సిద్ధపడని గంభీరమైన చూపు—సీతారత్నం పరాయివ్యక్తిగా కనబడు తోంది. తీవ్రంగా చూస్తున్నాడు. తనతో కాపరంలో ప్రతి అనుభవమూ ఆమెశరీరంలో కనిపిస్తోంది. కొత్తలో కష్టాలు, రహస్యంగా రెండోమారు కాఫీయివ్వడం, వేరే కాస్తతీసి మిగతాది గిలకొట్టటం, బొత్తాములుకుట్టడం, చాకలి మారు

చేసినబనీను ఆరాతియ్యడం, ఫుట్‌బాలాటలో కాలుబెణికిన ప్పటి కాపడాలు, కట్లు, వానలో తడిసినప్పుడు తువ్వాలుతో తల తుడవడం, కళ్ళల్లో సిద్ధపడిన కన్నీటిని పెదవులతో ఆన కట్టలా నిలిపివెయ్యడం—అతనికన్నీరు ఆమెనేత్రాలగుండా రాలి తనచిటికెనవ్రేలిఉంగరంపైన పడడం—విషాదాలు ఆమెలో వొంపులు, ఆనందాలు ఆమెలోఎత్తులు—తన అను భవంతో పెరిగిన శరీరం—ఆమె నడుం గట్టిగా పట్టుకొని వక్షంలో మొహందాచాడు మాధవరావు.

రాజమ్మ ఆవులింత వినబడింది. సీతారత్నం అతన్ని నిలబెట్టి, వరండాలో కెళ్ళింది.

'తెల్లారిందా?'

'లేదు. వా రవతలికని లేస్తే, నీళ్ళిచ్చాను.'

దిండ్లు, కొంగు, జడ, దగ్గరగా లాక్కుంది రాజమ్మ. సముద్రంలో కొట్టుకుపోతున్న చీరలా పడుకుంది.

6

తర్వాత, తర్వాత—

రాజమ్మకి జ్వర మొచ్చింది. ఒక్క మంచం, బల్లా వుంచి గదంతా ఖాళీచేసి శుభ్రంచేశారు. మధ్యాహ్నం రాత్రి సీతారత్నం రంగమ్మగారింట్లో చిన్నమంచం తెప్పించి పక్కనేవేసుకుని కనుక్కుంటూ సాయంగావుంది. ఉదయం డాక్టరు చూసి వెళ్ళేవాడు. సాయంత్రం వైకుంఠపాళి ఆట, రాత్రి మాధవరావుతో క్యేరమ్సు.

శనివారం రాత్రి ఎనిమిదైంది. రంగమ్మగారింట్లో ఎవరో తాంబూలా లిచ్చుకోనడానికి వచ్చారు. రమ్మంటే వెళ్లింది సీతారత్నం. మాధవరావు రాజమ్మ మంచంపక్కనే చిన్న బల్లమీద కూర్చున్నాడు. దీపం వొద్దంటే మానేసి, బెడ్‌రూమ్‌లాంప్ పెట్టాడు. పేపర్ చదవటానికి, ఆ వెలుగు చాలక మడిచి పెట్టేశాడు.

'యుద్ధం అయిందటగా.'

'అయినట్లే.'

'అవుతే యిక మావకి లాభాలుండవన్నమాట.'

'లారీకంట్రాక్ట్‌లా' నవ్వా డతను.

'ఇంకా నో ఏడాదిదాకా, యుద్ధంఅలజడివుండొచ్చు. మీ మామకి రమ్మని వ్రాయనా?'

'ఒద్దు, పని విడిచి రాడు. డాక్ట రేమంటాడు?'

'మరేం పెదవిశేషంలేదు, ఓ వారం పదిరోజులపాటు రెస్టుకావా లన్నా .'

'రెస్టుకాక నేనేంపనిచేసి కష్టపడుతున్నాను?'

'రెస్టు శరీరానికే కాదు. మనసుకుకూడా వుండాలన్న మాట.'

'నామనస్సుకేం?'

'ఇక్కడ నీకు బాగుందా?'

'నామూలంగా మీకు రెస్టులేదు. మీ రెండుకు నిద్ర పోరు. కళ్ళుచూసుకోండి. ఎర్రగా చింతనిప్పుల్లా వున్నాయి.'

'ఏమిటో ఒకొక్కసా రంతే. ఓ రెండురోజులపాటు, ఇంటికెళ్ళిరానా?'

ఎందుకో చెప్పనుంది. డబ్బువిషయం చెప్పక తప్పింది కాదు. మంచంమీద లేచికూర్చుంది. రండి అని హాల్లోకి తీసుకెళ్ళింది. పెట్టెతీసింది. అందులోంచి బాగ్‌తీసుకుని మళ్ళా గదిలోకొచ్చింది. 'ఇదీ, యీ తాళంచెవి మీదగ్గర పెట్టుకోండి' అంది రాజమ్మ.

'దాస్తాను.'

'తాళంచెవి దాచండి. డబ్బు వాడండి.'

'నీడబ్బు...'

'నీ, నా తేడా లెందుకు?' నవ్వింది. ఊడిన జెడని మెలితిప్పి పైకిలాగి బిగించి ముడేసింది. నుదుటిపై చిరు వెంట్రుకలు విడగా మిగిలినవి వీణతీగెలమాదిరి వెనక్కి సాగారాయి. దగ్గరగా జరిగి నుదుటిమీద చెయ్యివేసి కళ్ళల్లోకి చూశాడు. దిండులోకి దిగజారి మొహం చిన్నదైంది. కళ్ళు మూతలుపడుతున్నాయి. అర్థంలేని నవ్వుకోసం పెదవులు కదులుతున్నాయి. కణతలకింద నరాలు వానపాముల్లా గుండ్రంగా మెదలుతున్నాయి.

'చాలా?' అన్నది

'ఆనందాన్ని చాలు అని ఎవ రంటారు?'

'అదికాదు. డబ్బు. మరో వెయ్యి పంపమని నిన్ననే మావకి వ్రాశాను' అంది.

'డబ్బుకోసం నీతో స్నేహం అనుకుంటున్నావా?'

'నే నలా అనుకుంటానని మీరెందుకనుకోవాలి?'

'నీలోనూ శికమక లున్నాయి.'

'మీ సావాసం.'

చిట్టెమ్మ రంగమ్మగారింటికి అమ్మగారిళ్ళ కూడా వో పాలి రమ్మన్నారని చెప్పింది. దీపం కొంచెం పెద్దదిచేసి వెళ్ళాడు.

మర్నాడు పెయ్యి ఇంటికి పంపాడు. రాజమ్మ జ్వరం తగ్గింది, ఎంత వొద్దన్నా వినక చిట్టెమ్మచేత తలంటుపోయించుకుంది రాజమ్మ. దానితో జ్వరం తిరగబెట్టింది. సంగతేమిటంటే, డాక్టరు హిస్టీరియా అన్నాడు. ఆ విషయం రాజమ్మతో చెప్పలేదు మాధవరావు. ముందు బిల్లిచ్చేశాని, ఆ డాక్టర్ని తప్పించి మరొకర్ని రప్పించే వీల్లేదు. వంటింటి గుమ్మంలో కూర్చుని ఆలోచిస్తున్నాడు మాధవరావు.

'కుర్రాళ్ళ నడగండి. ఎంతేమిటి?'

'ఓ పాతికైనా యివ్వాలి. జోగారావు ఐదురూపాయలిచ్చాడు. అది జట్కావాడికి సరిపోతుంది. మిగతవాళ్ళు వొకటో తేదీకి కాని యివ్వలేమంటున్నారు. నలుగురైదుగురు రావడమే మానుకున్నారు ఎందుచేతనో.'

'ఊళ్ళో చెప్పుకుంటున్నారు, రంగమ్మగారంది. మా వాళ్ళతాలూకే చదువుచెప్పించుకోడానికొచ్చిం దన్నాను. అబద్ధం, మనకులంపిల్ల కాదంది.'

'ఆమె కెట్లా తెలుసు!'

'ఏమో. ఈ వూళ్ళోవాళ్ళసాధ్యులు. పోనీ నా గాజులివ్వనా! ముందు డాక్టర్ కివ్వండి.'

సీతారత్నం ధోరణి అతనికి ఆశ్చర్యం కలగచేసింది. మొదట్లో ఒకటి రెండుమార్లు, వాళ్ళవూరు వెళ్ళిపోతానంది. ఇప్పుడనడంలేదు. నర్సులాగా, రాత్రిపగలు చాకిరీచేస్తోంది,

సరిగ్గా నిద్రాహారాలు లేవు. కొంచెం చిక్కింది. ఆమె చేతి నున్నగాజులు చూశాడు. వొదులై వెనక్కి కదులుతు న్నాయి. కంఠంకింద ఎముకమీద హారం ఎత్తుగాపడింది. గాజులుమార్చి డాక్టరుబిల్లిచ్చి, మరోడాక్టర్ని రప్పించాడు. ఆయన పరీక్షచేసి 'ఆల్బ్యుమిన్ వుం' దన్నాడు—అందుకనే నడుం నొప్పి ఇంజెక్షనిచ్చాడు. రాత్రి నిద్రపట్టేందుకు 'స్లీపింగ్ డ్రాట్' యిచ్చాడు. రెస్టిమ్మన్నాడు. శనివారం రాత్రి సీతారత్నం భోజనంచెయ్యేదు. ఆలయంనించి తెచ్చిన కొబ్బరికాయనీళ్ళు త్రాగి, అరటిపండ్లు తింది. రాజమ్మ జావతాగి నిద్రపోయింది. చిట్టెమ్మ వరండాగదిముందు పడుకుంది. మాధవరావు హాల్లో కూర్చుని కాగితంమీద లెక్కలుకడుతున్నాడు. పదకొండుదాటింది. కిటికీ అవతల వెన్నెల గాలిపటంలా కదుల్తోంది. సిడలమధ్య అతనుకుర్చీ మీద తల వెనక్కివేసి కళ్ళుమూశాడు.

'కాసిని తాగండి, చలవ' అని సీతారత్నం కొబ్బరి కాయనీళ్ళు తెచ్చింది. అదిరిపడి లేచి కూర్చున్నాడు. కళ్ళు తుడుచుకున్నాడు.

'ఇంకా మేలుకునే వున్నావా?'

'అప్పుడప్పుడు వో కునుకు తీస్తూంటాను. మీా రదీ లేమిగా' అని నీరసంగా నవ్వింది. చిక్కిన మొహంలో కళ్ళు పెద్దవిగా కనిపించాయి. తల కుడిబుజంవేపు తిప్పి మాట్లాడు తున్నప్పుడు చెక్కిలి, ముక్కు, వొంకరతిరిగిన గడ్డం, సగం కనబడే చెవి, సరిగ్గాచూస్తే ఆకర్షణీయమైన భంగిమం, నుదుటి మీాదిగీత—విడిగా వికృతంగా వున్నా, ఆ అమరికలో కలిసి,

అలవాటైన ఆత్మీయతలా, వేగంగా కనపడదు. అందంగాలేని అలవాటైన ఆ గీతని చూడటం అతని కానందంగా వుంది. మనస్సుని పెంచి సంతోష్టిపరచే అనుభూతి.—కుంకుడుకాయ పులుసు, నువ్వుగింజ, అంట్లుతోమినచోటు, వూడ్చిపోగేసినగది మూల, కాళ్ళుతుడిచిన పీచు, ఎడంచేతిపై వెగటు—తిలకించడంలో సంతుష్టినిచ్చే రహస్యానుభవాలు.

'పక్క వేశాను నిద్రపోండి.'

'నువ్వూ పడుకో.'

'ఇల్లా ఎంతకాలం?'

సమాధానం లేదు.

'ఏమిటంటారు జబ్బు?'

ఈ డాక్టరుకూడా హిస్టీరియా అంటాడు. వాళ్ళవాళ్ళకి రాస్తానంటే వొద్దంటుంది.

'దాని కేదేనా అయితే, నే నేదో చేశాననుకుంటారు వూళ్ళో జనం.'

భార్య ఏమన్నా చేసిందేమో నన్న ఆలోచన వొక సారి మాధవరావుకి తట్టి, మెరుపల్లే మాయమైంది.

'వూళ్ళో ఏమనుకుంటే ఎవరికి? నీ మనస్సు నాకు తెలుసు.'

అతని మోకాళ్ళమీద తల ఆనించి కూర్చుంది సీతారత్నం.

'నీకు చాలా కష్టం కలిగిస్తున్నా కదూ!'

'మీ కష్టంమాటో.'

'నా కీ బాధలో ఏమిటో ఆనందం. ఇవాళే ఇంగ్లీషు పద్యం చెప్పడం మొదలెట్టాను. ఎక్కువ ఆనందం బాధవల్ల కలుగుతుందిట.'

నవ్వు వెనక విషాదం వెక్కిరింపులు.

'మీకు సంతోషంగా వుంటే, నా కదే చాలు.'

'నామీద కోపంలేదు?'

'మీమీద మీకు కోపంలేదని తప్ప, వేరే కోపం లేదు.'

'నేను చెడ్డవాడిని కాదూ?'

'అది తెలుసుకొన్నవాడు జ్ఞానే అనుకుంటాను.'

'రాజీ అంటే నీకు ద్వేషం లేదు?'

'ఇప్పుడు లేదు.'

'ఎందుచేత?'

'మీమీద ఎందుకు లేదో, అందుకే.'

'అంటే?'

'నాకు మీరు తప్ప ఏముంది? మీలో వొక భాగం అది.' మాధవరావు కళ్ళంట నీళ్ళు చిమ్ముతున్నాయి. పుస్తకాలలో మాదిరి మనుషులు జీవితంలో వుంటారన్న చైతన్యం, అతన్ని అల్పుణ్ణి చేసింది. కన్నీరు రాలడంలేదు. రెప్పలు కదిలాయి. గాలికి పొగ విడినట్లుగా, తేటపడ్డాయి కళ్ళు. ఆమె చెంపకింద తనవేళ్లు కన్నీటితో తడుస్తున్నాయి. ఒకరిబాధకీ, మరొకరి కన్నీరు. ఎవరిదీ జీవితం? ఎవరికోసం?

'అయ్యో చచ్చాను' అన్న చిట్టెమ్మ కేక వినబడింది. తటాలున సీతారత్నం లేచి వరండాలో కొచ్చింది. అతనూ

వెనకాలే వెళ్ళాడు. రాజమ్మ గుమ్మంలో వుంది. 'నేనే!— మంచినీళ్ళు లేకపోతే, తీసుకుందామని హాల్లోకొస్తుంటే, కాలు దానిమీద పడిందిగావును. — అంత కేకెయ్యాలిటే పుట్టిమునిగినట్లు?' అంది రాజమ్మ. 'హాల్లో కెడతం బాగానే ఎళ్ళారు. మెలకువగానే వుండా. వయనం తెల్సింది, ఫరవా లేదుగందా అనుకుని కన్నుమూశా—వొచ్చి మళ్ళా ఎల్లారా! సరిగ్గా పొట్టమీదే స్తిరి ..'

'వడిశావు పాడుముండా, కాస్తుంటె గంపంతచేస్తావు' అని రాజమ్మ కసిరింది.

'జ్వరం వొళ్ళు—తూలావేమో—'అన్నాడు మాధవ రావు. 'కూతంతదూరంగా వేసుకుంటాలెండి' అని చిట్టెమ్మ కాస్త పక్కగా లాక్కుంది చాప.

మొన్నాడు నడుంనొప్పి తగ్గింది కాని, బాగా నయం కాలేదు. ఆకలేస్తుంది. డాక్టర్ డయట్‌మీదే వుండమన్నాడు. రాజమ్మ మరో స్లీపింగ్ పిల్ వేసుకుంది. నిద్రపట్టడంలేదు. తలనొప్పి. ఒళ్ళంతా చెమట్లుపోస్తున్నాయి. సీతారత్నం వుడుకులాంనీళ్ళలో గుడ్డ తడిపి వొళ్లు తుడుస్తోంది.

'వొళ్ళంతా వాసనగావుందికాదు—స్నానంలేక!'

'తుడుస్తున్నాగా. మరో చీర తెస్తాను' అని తలకి నూనె రాసింది; కాటుకెట్టింది; బొట్టెట్టింది. విసనకర్రతో చిట్టెమ్మని విసరమంది. భోజనంచేసి వొస్తానని అది వెళ్ళింది.. తనే విసురుతోంది.

'మీకు శ్రమ నామూలంగా.'

'ఫరవాలేదులే.'

'ఆ దెబ్బెట్లా తగిలింది?'

'చిన్నప్పుడు ఆట్లాడుకుంటూ కత్తిపీటమీద పడ్డాను.'

'వారింకా ట్యూషన్లు చెప్తూనేవున్నారే...' బైట పిల్లలు, భర్త చెప్పుకుంటున్న మాటలు వినబడుతున్నాయి. సీతారత్నం బైటకెళ్ళి 'ఉస్, మెల్లగా! నిద్రపోతోంది' అని చెప్పి వొచ్చింది.

'భోజనానికి పొద్దుపోతోంది, మీరు వెళ్ళండి' అంది రాజమ్మ.

'నువ్వు నిద్రపోయ్యాక.'

'ఇప్పుడే పోతా' అని కళ్ళుమూసి, పక్కకి తిరిగి పడుకుంది.

భోజనా లయ్యాక, వంటిల్లు బాగుచేసుగుని, సీతారత్నం హాలుపక్క గదిలో కొచ్చింది. తములపాకులకి సున్నంరాస్తోంది.

'రాజమ్మకోసం స్టేషన్ కెళ్ళివరోజు నొచ్చింది ఆ కవరు. ఎవరిదగ్గరనుంచి——?'

'రాఘవయ్యని నా స్నేహితుడు. పూనా మిలిటెరి ఎకవుంట్స్‌లో పనిచేస్తున్నాడు.'

'ఏమంటాడు——ఉద్యోగం ఏదన్నా...?'

'కాదు. మాణిక్యం అన్నకొడుకు——అరపయ్యని——యుద్ధంలో చేరాడు. రెండేళ్ళుగా వాడిదగ్గరనుంచి జవాబు లేదుట. వాణ్ణిగురించి వార్త లేదట. వాడిఫోటో యిచ్చి, ఎక్కడుండేదీ కాస్త వాకబుచేసిపెట్టమంటే, రాఘవయ్యకి ఫోటోపంపి, తెలుస్తే వ్రాయమన్నాను. నేవీలో చేరాడుట.

రెండేళ్ళుగా ఓడప్రయాణం సాగించి, దేశాలు చూసి, బొంబాయినుండి పూనా వొచ్చాడుట. ఇది విను... మా అరసున్న వోపట్టాన లొంగలేదు. వాడిమీద ఫిర్యాదనుకున్నాడో ఏమో, పేరుమాత్రం 'అసురు' అని మార్చేశాడు. వాడే. అంబాలాలో ట్రైనింగ్ కూడా పూర్తయింది. పెర్మనెంట్ కమిషనిచ్చి, మద్రాసు హార్బర్ కి ఫోను చేస్తున్నారు. అక్కడ బాధువులు కూడా వున్నారుట. అక్కడికి వెళ్ళిపోతాడు.'

ఉత్తరం చదివి నిట్టూర్చాడు మాధవరావు. 'మాణిక్యం గొడవలు రెండూ తీరినట్లే.'

'ఇంకా నాలుగైదొందల లివ్వాలిటగా!'

'ఇప్పటికి నిల్చింది. మెల్లి మెల్లిగా తీర్చలేకపోతామా!'

సీతారత్నం పక్కసర్ది కాసేపు నిద్రపొమ్మంది. ఉత్తరాలు వ్రాసి మంచంమీంద పడుకున్నాడు.

'మరి నువ్వో!'

'నే యిల్లా వేసుకుంటాలెండి.'

'పొట్టి కిందా—నేనూ కిందే వేసుకుంటా. చల్లగా వుంటుంది' అని తువ్వాలుతో గచ్చు దులిపి, దిండు లాగి ఆమె తలకింద పెట్టాడు. తములపాకులకి ఎర్రబడిన పెదవుల వెనక పళ్ళవరస తెలుస్తూవుంది. జుట్టురేగి నుదుటిమీద గీత మీదికి జారింది. ఆమె కళ్ళల్లోకి చూశాడు.

'కళ్ళకింద గీతలు చూసుకున్నావా!'

'మీవి చూసుకున్నారా!'

'ఏం! కునస్నే అద్దం-' అని తల చేతిమీద ఆనించి వోరగిల్లాడు.

బైట పోస్టుజవాన్ పిలుపు వినిపించింది. మరో నాలుగైదు క్షణాలలో 'అయ్యో' అన్న రాజమ్మ కేక బిగ్గరగా వినిపించింది. ఇద్దరూ చివాలున లేచి హాల్లోకి వెళ్ళారు.

రాజమ్మ నుదుటిమీద రెండుచేతులూ నొక్కుకుంటూ, గుమ్మంమీద వాలిపోయింది. వేళ్ళమధ్యనుండి, చెవిమీదుగా రక్తంబొటబొట కారుతోంది. మంచం హాల్లోకి లాగి, దానిమీద ఆమెను కూర్చోబెట్టారు. తడిగుడ్డ కట్టారు. అరంగుళం పొడుగు గాయంపడింది నుదుటిమీద. మాధవరావు సైకిల్ మీదవెళ్ళి డాక్టర్ని తీసుకొచ్చాడు. ఆయన ఆయింటుమెంటు రాసి బాండేజి వేశాడు. రక్తంమరకల బట్టలు మార్చి, కొత్తబట్టలు ధరించి, వరండాగదిలోకి మంచం పట్టించి, రాజమ్మ దిండ్లని వెనకాల వేసుకుని, గోడని జార్లపడి కూర్చుంది.

టీ తెచ్చింది సీతారత్నం.

'పెద్ద దెబ్బే. ఇదంతా చిట్టెమ్మపనే' అన్నది.

'అసలేం జరిగింది?' అంటూ మాధవరావు గదిలో కొచ్చాడు.

'నాకు సరిగాజ్ఞాపకంలేదు. పోస్టువాడి కేక విని వీధిలో కొద్దామని హాల్లో గదిముందు కొచ్చాను. తలుపుమీద చెయ్యి పడిందేమో, తలుపుమీద వున్న గోళ్ళాని కున్న తాళంకప్ప, చెవీ నుదుటిమీద పడ్డాయి.' అంది రాజమ్మ.

సీతారత్నం ఆమెతలదువ్వి జడవేస్తోంది.

'ఆమధ్య మనం కొన్న పెద్దతాళంకప్ప, అక్కడ పెట్టు
కుంటారా ఎవరేనా?' అన్నాడు మాధవరావు.

'అది నిక్షిప్తమ్మునే' అంది సీతారత్నం.

'దాన్నసే ప్రయోజనం? ఆ తలుపు మీద చెయ్యేస్తా
నని కలగన్నానా?'

'తాళం నొక్కగానే గొళ్ళానికి బిగించడం తెలివి
తక్కువ గామా?' అన్నాడు మాధవరావు. పాతాల కుర్రాళ్ళు
పోల్లోకొచ్చారు. అతను బైటకొచ్చేశాడు.

మర్నాడు సాయంత్రం నాలుగైంది. మాధవరావు
హాల్లో సర్దడం పూర్తి చేసి, వరండాగదిలో కొచ్చాడు.
రాజమ్మ కుర్చీమీద అద్దం పెట్టి చూసుకుంటోంది.

'ఇప్పుడు ఎల్లా వుంది—నొప్పి తగ్గిందా

'ఇంక యీమచ్చ పోదుగా.'

అద్దంతీసి కూర్చొనుంది. అతను కుర్చీ యివతలికి
లాగడంలో మోచెయ్యి తలుపుకి తగిలి, మూసుకుంది. గోడ
కాన్చిన దిండ్లమీద వొరిగింది రాజమ్మ. తలదువ్వుకోలేదు.
పాపిడ కదిలిపోయింది. ఊడినజుట్టును పైకిలాగి బిగించి ముడే
సింది. మెడలో నగలు లేవు. చెవులకి దుద్దులు లేవు. చేతులకు
గాజులు లేవు. బొట్టు చెరిగింది—ఎర్రగా పాపిడి కేసి. మంచం
మీద పూలరేకులు నలిగి వాడిపడున్నాయి. ముందుకి వొరిగి
నుదుటిమీద చెయ్యి ఆనించాడు మాధవరావు.

'హిస్టీరియా అంటే ఏమిటండీ?'

'స్త్రీలకు మామూలుగా వుండే వ్యాధి—అన్నీ సక్ర
మంగా జరగక మానసికంగా కలతగాని ఆందోళనగాని వుంటే,

యివన్నీ కలిసి కలుగజేసే అస్వస్థత హిస్టీరియా. ఫలానా అని తెలియనప్పుడు డాక్టర్లు ఈపేరు చెబుతుంటారు.'

'నా కదేట—'

'నా కట్లా గనిపించడంలేదు.'

'మీకేం తెలుసు? మీరు డాక్టరు కాదుగా' దెబ్బ తగిలినచోట వేలికి కరుకుగా తగిలింది. చుట్టూ చర్మం నలిగింది- కాలువలో నిశ్చలంగావున్న నీటిని కామంతో కదిలిన చేప కదిపినట్లు. అద్దంలో పగులు—ఆకాశంలో మెరుపు, మంచు ప్రదేశంలో భూకంపం. వేలు వెనక్కి మళ్ళింది. కళ్ళకింద కాకిపాదాలమాదిరి చిన్న ముడతలు. శ్వాసలో గులాబి కాలినట్లు చేపలు విడినట్లు అఖాతంలోంచి ప్రజ్వరిల్లినట్లు వాసన ఆవరించి అప్రయత్నంగా అతన్ని వెనక్కినెట్టాయి.

'ఎట్లాగో వున్నానుకదూ—తలంటుపోసుకుందామని అన్నీ సిద్ధంచేసి వెళ్ళబోతున్నా, మీరొచ్చారు.'

'మరోవారంలో అన్నీ తగ్గుతాయి, బాగుంటావు.'

'ఇప్పుడు బాగలేనా?'

ఆమె రెండుచేతులు అతని మెడచుట్టూ వేసింది.

'స్నానాని కెళ్ళనా?'

'నేను వూరెడుతున్నా. అమ్మకి వొంట్లో బాగాలేదట నిన్నవుత్తరం అదే. మళ్ళా రేపొచ్చేస్తాను, ఏం?'

'డబ్బు కావాలా? మణియార్డరొచ్చిందిగా.'

'వొద్దు. అడగడానికి వొచ్చాననుకున్నావా?'

'అల్లా గనుకుంటానని ఎందు కనుకున్నారు?'

'ఇదివర కన్నదే...'

'అబద్ధం అంటారా?'

'నిజం రోజురోజుకీ మారదుగా'

రాజమ్మ లేచింది. భుజంమీద చేతిని తొలిగించింది 'అబ్బ చెమట' అంటూ.

తలుపులుతీసింది.

'వెళ్ళనా?'

'అమ్మగార్ని అడిగానని చెప్పండి.'

మాధవరావు నవ్వుతూ బైటకొచ్చాడు. ముందు వరండా హోల్డాల్ తో నడుస్తున్నాడు. బైటి కెళ్ళి రాజమ్మ గదికేసి చూశాడు మాధవరావు. లోపలంతా నల్లగా కన బడింది. ఊచల మధ్య రాజమ్మనుదురు—దానిమీద గీత. అది జైల్లోదృశ్యం; తను స్వేచ్ఛాజీవి.

7

తుది ఘట్టం— రెండురోజుల తర్వాత.

మాధవరావు యింటికొచ్చేటప్పటికి మధ్యాహ్నం మూడైంది. వీధిలో రాజమ్మగదికేసిచూశాడు. కిటికీ మూసి వుంది. హాల్లోకిరాగానే సీతారత్నం ఎదురొచ్చింది. గబగబ గదిలో కెళ్ళాడు.

'రాజమ్మేదీ?'

'వెళ్ళిపోయింది.'

'అదేమిటి? ఎప్పుడు— ?'

'రాత్రి.'

...ప్రశ్నార్థకంగా చూశాడు.

'వాళ్ళ కృష్ణమూర్తినీ, చిట్టెమ్మనీ సాయంవుంచి హరి కథ విందామని వెళ్ళా. ఇంటి కొచ్చేటప్పటికి పద్దైంది. కృష్ణ మూర్తి ఒక్కడూ వున్నాడు. చిట్టెమ్మ బండి తెచ్చిందిట. కూడా స్టేషను కెళ్ళిందిట. అన్నంపెట్టుకుని తిని వెళ్ళిం...'

'నీతో ఏమీ చెప్పలేదు?'అంటూ కవరు చూశాడు. చిరునామా టైపుకొట్టబడి వుంది. చించాడు. అందులోనుంచి రెండుకాగితాలు పడ్డాయి; వొకటి ఇంగ్లీషులో టైపుకొట్టబడిన వుత్తరం, రెండోది తెలుగులో—

ఇంగ్లీషుది మొదట చూశాడు. రాజమ్మకు జబ్బుచేసి నప్పుడు తాము దగ్గరుంచుకొని ఎంతోఆదరణగా కనుక్కొని చికిత్సచేసి నయంచేసి పంపిన దంపతులకు కృతజ్ఞత. కుల భేదాలు గణించక యిట్లా సమానత్వం అందరూ కనబరిస్తే సంఘం పురోగమించగలదన్న ఆశ. పట్నంవస్తే వారిఅతిథు లుగా వుండాలని ఆహ్వానం — దాని సారాంశం — అసురు సంతకం.

'...మాణిక్యం మాఅమ్మ. నన్ను మావదగ్గర అట్టే వుంచి చదువు చెప్పించింది. అరసయ్య బావేగా. చేసుకుంటా నని మావ సరదా పడేవాడు. ఇంకెవరేనా మనస్సులో వున్నారా అని వోసారి మీరడిగారు, జ్ఞాపకం వుందా. చెప్పానుగాను. నావిషయం తెలవకముందే వెళ్ళడం మంచి

దనిపించింది. సీతగారికి మీరంటే వున్న ఆపేక్ష, మీకు ఆమె అంటే వున్న గౌరవం, కళ్ళారా చూశాను. నావిషయం మీకు తెలియదని నాకు తెలిసినప్పటినుంచీ, నాకు వొచ్చెయ్యాలని వుండేది. తాళందెబ్బ—తాళంచెవితో తలుపు తీసినట్లు—నేనురావడానికి కారణం. ఇంతకీ నా మొహాన అట్లా రాసిపెట్టి వుంది....'

మాధవరావు కిటికీతలుపులు తెరిచాడు.

'బాగ్ మరిచిపోయింది.'

'ఖాళీబాగ్గే లెండి' అన్నది సీతారత్నం, టీకప్పు చేతికిచ్చి.

'తననుగురించిన నిజం'

'నే నెందుకు మంచివాణ్ణిగా ఉండాలి' అని భార్యని కసురుకున్నాడు రామ్మూర్తి. ఆ ప్రశ్నతో శాంతమ్మ ప్రశాంతజీవితంలో తుఫాను చెలరేగిందనొచ్చు.

ఇంతకీ తానుచేసిన అపరాధం ఏమిటి? బెల్లంకలిపిన కాఫీ ఇచ్చింది. భర్త కాఫీతాగింతర్వాత 'ఇది నాలుగో మాసం' అన్నది అంతే...

ఈ మాత్రానికి భర్తచేసిన వింత వ్యాఖ్యానం సతర్కించుకోడంకోసం, పెద్దబ్బాయి 'రఘు'తో వంటింట్లోకెళ్ళింది. శాంత ముగ్గురుపిల్లలతల్లి; మొగపిల్లలే. పెద్దాడిముందు అల్లా విసుక్కోడంలో అర్థమేమిటి? వాడి కింకా తొమ్మిదో ఏడే. ఐనా ఏమనుకుంటాడు? ఏమిటి మంచితనం! చేసుకున్న పెళ్ళానికీ, కన్నపిల్లలకీ ఇంతకూడెట్టడమేనా! ముందుంది ముసళ్ళపండగ. ఈసారి ఆడపిల్లైతే మరీను. అబ్బాయిల 'సతుకు' లున్నాయి. బెల్లంకూడా లేని కాఫీ మహారాజులా తాగలా! సంసారంలో ఎన్నెన్నో చిక్కులు, ఇబ్బందులూ ఉంటాయి. దగ్గర దగ్గరగా ఇరవైవళ్ళనుంచి సాగుతున్న కాపురంలో ఎన్నో అవాంతరాలు సంభవించాయి. వాటన్నింటినీ సర్దుకుపోలా! ఎప్పుడేనా ఇలా విసుక్కున్నారా! ఐనా, ఎందుకు మంచివానిగా ఉండడ మేమిటి నా తలకాయ...! హాల్లో అద్దంలో తనమొహం చూసుకుంది శాంత. ఏదో భావం స్ఫురించినట్లు చిరునవ్వుతో

పెదవి వొంపు తిరిగింది. ఆ నవ్వు మాయమవకుండానే భర్త దగ్గర కెళ్ళి 'ఒకవేళ గూడ్సోమాసమేనేమో లెండి' అంది.

రామ్మూర్తి మాట దిగమింగేసుకొని, ముందుగదిలో కెళ్ళి, పేపరు చదవడానికి యత్నం మొదలెట్టాడు. ఇందాక దిగమింగిన మాటని పైకనుకొని విన్నాడు. 'ఇం కెంతకాలం మంచిగా వుంటేటం? మూడోమాసమైతే ఇంకా ఏడు నెలలా? బల్లమీద అద్దంలో మొహం చూచుకున్నాడు. కళ్ళకింద గీట్లు స్ఫుటంగా కనబడుతున్నాయి. తల్లో నెరుస్తున్న వెంట్రుకలసంఖ్య పెరుగుతోంది. రెండుమూడురోజులదాకా క్షురకర్మ చేసుకోకుండా వుండడానికి వీల్లేదు. లెక్కకి పద హారు తెల్లవెంట్రుకలు గడ్డంకింద. మళ్ళా జాగ్రత్తగా లెక్క పెట్టాడు; పందొమ్మిది. చూసినకొద్దీ అల్లా కనిపిస్తూనే వుంటాయి. రెండోవాడు 'సేతు' బల్లకింద సిరాబుడ్డితో ఆడుకుంటున్నాడు. ఇదిగో ఈ పిల్లలే కారణం. సంతానం కలిగినప్పుడల్లా, ఐదేసి నెరిసిన వెంట్రుకలు. సిరాబుడ్డి లాక్కొని, 'సేతు'వీపుమీద ఒక్కచరుపు చరిచి తోసేసి, తలుపుగడియపెట్టి, రామ్మూర్తి తననిజస్వరూపంతో పెనుగు లాట సాగించాడు.

రెండుమూడు నెలలనుంచి, మహత్తరమైన మానసిక శక్తులతో భర్త పెనుగులాడుతున్నసంగతి శాంత తెలుసు కోలేదు.

అహం తాండవించే స్మశానవాటిక అతనిహృదయం. తీరని కోరికలు కళేబరాలు; సాధ్యంకానిఆదర్శాలు మంటలు; శరీరంలో యింద్రియాలు కుంగదీసిన అహం ఏడ్చి ఏడ్చి

నీరైన కలలనే నేతిని కళేబరాలమీద వేసి, ఎండిన తృష్ణ అనే కాగడాతో నిప్పు పెడుతుంది. వాటి ఆత్మలన్నీ నుసిగా చీకటివిశ్వంలో మరోశరీరాన్ని వెదుక్కుంటూ పరిభ్రమి స్తున్నాయి. తనకోరించే ఆ కొత్తశరీరాన్ని సృష్టించుకోవాలి. దాని సృష్టికోసమే యీ పెనుగులాట.

రామూర్తికి నలభయ్యో సంవత్సరం వొస్తోంది. సంసారానికి అతన్ని కట్టిపడేసిన సంకెళ్ళు తెగాయి. సంఘా నికి అర్థమయ్యే గౌరవమైన భావాలపై అతనికి గురితప్పింది. కుటుంబ మర్యాద, గౌరవమైన భావ. అలవాటుతప్పి హాస్యా స్పదంగా కనబడసాగాయి. అతనికి ఆంతర్యంలో కలిగిన చాంచల్యం – ప్రజాస్వామ్యరాజ్యాంగంపై వ్యక్తిత్వంచేసిన తిరుగుబాటు – అనాదినుండీ కళలూ, సంస్కృతులూ దేని కోసం ప్రార్థిస్తున్నాయో అది అతనిలో అవతరించింది. మతానికీ, సాంప్రదాయానికీ, కట్టుబాట్లకీ, నియమాలకీ లొంగని వ్యక్తిత్వ ప్రకర్ష. అస లదేమిటో తెలుసుకుంటే దానిని జయించినట్లే

ఈ మార్పుకి కారణం కొంతవరకు శారీరకమే. గతించి పోతున్న యౌవనానికి శరీరం ఇచ్చే వీడ్కోలు తాలూకు కోలాహలం. ఆరిపొయ్యేముందు ప్రజ్వరిల్లిన మంటలాంటిది ఆ అనుభవం. జీవితం పాదాలకిందనుండి జారిపోతున్నట్లు ఏదో భయం. ఇల్లు, ఉద్యోగం, పిల్లలు, తిండి, నిద్ర – ఇంతేనా ఇంకేమీ జరగదు! తన ఉనికిని సంఘం గుర్తించినటు నిర్ధా రణలేదు. పిల్లలద్వారా భార్య పరిపూర్ణత పొందొచ్చు. నిర్ధా రణ చేసుకోవొచ్చు. తన కది చాలదు. పిల్లలు తనజీవితంలో

ఆహ్లాదకరమైనమార్పును తీసుకురాలేదు. పైగా ముగ్గురూ వాళ్ళమ్మపోలికే - శాంత అనాకారి కాదు. ఐనా ఆడపిల్ల లుండి వాళ్ళకి ఆమెపోలిక వస్తే, అందంగా వుండి వుందు రేమో...ప్రస్తుతం అతనికి వార్ధక్యాన్ని మాత్రం సమ కూర్చారు పిల్లలు .ఇంక ఆరునెలల్లో అతను వృద్ధుడన్నమాటే! అతని యవ్వనం ముగిసిందని సంతానం చాటింపువేసింది.

రామ్మూర్తి చిన్నతనంలో ఎన్నో మధురమైన కలలు కన్నాడు.పాశ్చాత్యవిద్యాసంపర్కంవల్ల అతనిలో విప్లవపూరి తమైన భావా లుద్భవించాయి. పెండ్లి, ప్రేమ, సంతానం వీటినిగురించిన ఆధునికతత్వం యీనాటికి కలవరపరచ సాగించింది. సంప్రదాయంనీడలో, పెద్దల చెప్పుచేతల్లో సమా జం పాతిన వేళ్ళ లేతచిగురువలె పెరిగాడు. చదువుకున్నాడు. అందరికిమల్లేనె పెండ్లిచేసుకున్నాడు. అందులో ప్రేమకి స్థానం లేదు.

శాంత ప్రేమనుగురించి ఎప్పుడేనా మాట్లాడిందా? శాంత ప్రేమించడమన్న భావమే హాస్యాస్పదంగాతోస్తుంది. పెరిగిపో తున్న జనాభాసమస్యమరిచిపోయి అందరిలాగే పిల్లల్ని కన్నా డు. కళాతృష్ణ,కార్యసాఫల్యత, అన్వేషణ, సంస్కారారాధన- అన్నీ మంటగలిసినై. జీవితంలో ఔన్నత్యం, నూతనత్వం, ప్రతిభ - ఏవీ లేవు. ప్రజాస్వామ్యప్రభుత్వంలో పౌరు డల్లే అత నొక సామాన్యమానవుడై కనీసపుహక్కుల కోసం పెనుగులాట చూని పెద్దలాదేశించిన బాధ్యతల్ని నిర్వహించుకునేగతిపట్టింది. ప్రజాస్వామ్యం పేలవంగా తయారవగలదని అతనే నిదర్శనం.

రామ్మూర్తి హృదయంలో కలిగిన ఈ పరివర్తనని జాత్యజీవిత ప్రకర్ష అనొచ్చు. కొందరికిది అనవయోగ్యాపట సంభవించొచ్చు. మరికొందరికిది సలభయోగ్యాపట జరగొచ్చు. అయితే, ఈ పరివర్తన అందరికీ కలుగుతుందా అంటే చెప్పలేం. బహిర్గతంగా ఋజువు కాకపోవచ్చు అందరిలోనూ. పెండ్లి చేసుకున్నవారందరూ ప్రేమని పొందగలిగారా? తనమట్టుకు తను – స్త్రీకోసం వివాహాన్ని అంగీకరించాడని చెప్పకోక తప్పదు. కోర్కెల్ని సాధించలేనివారందరూ విషాదజీవులయి, కళాకన్య ముసుగు తొలగించి, కన్నీటిని స్పృశించి తేటపడిన చూపువెలుగులో అమరజీవులుగానో, సన్నగిలిన వెలుగులో అనామకులుగానో కాలవాహినిలో కలిసిపోతున్నారు. వీరివి నశింపైన జీవితాలు; కొందరికి అట్లా నశింపు కావడమే జీవిత పరమావధి. రామ్మూర్తి చెడ్డవాడై నశించి, రెండోదశకి అనువైన వ్యక్తిత్వాన్ని సృష్టించి, నిజమైన మంచివాడు కావడానికి సమకట్టేడు.

తనమీద విసుక్కున్న సెలవోజులకే ఈ మార్పు నిదర్శనాలు, శాంతకి దొరకడం మొదలెట్టాయి. ఆ రోజున రామ్మూర్తి ఇంట్లో లేడు. కాంప్ వెళ్ళాడు. పోస్టుబంట్రోతు కవరు తెచ్చాడు. అది రామ్మూర్తికే. ఆమె తీసుకుని బల్లమీద పెట్టింది. సాయంత్రానికి, మూడోకుర్రాడు 'గోపి' యథాప్రకారం విధ్వంసకయజ్ఞం సాగించాడు. వాడిదృష్టికి గోచరం కాని వస్తువులు కొద్ది. ఈ కవరు వాడి సిద్ధహస్తాల్లో పడి నశింపుకాబోయే అవస్థలో శాంత దాన్నిలాక్కుంది. లోపల ఉత్తరం తెలుగులో ఉంది. అడ్రెసు, తేదీ లేవు. శాంతకి

నాగరికతత్వం తెలియదు. ఉత్తరం చదవడం తప్పనుకోదు. భర్త ఆ చర్యని ఆమోదిస్తాడుకూడా. వారి అన్యోన్యానికి అవరోకచిహ్నం.

'ప్రియమైన మూర్తీ—ఎంతో సాహసంచేసి ఈ వుత్తరం వ్రాస్తున్నాను. నీకు భార్యా, పిల్లలు వుండడంవల్ల నే నింతవరకూ తెగించలేకపోయాను. జీవితం గతించిపోతూ ఎప్పుడో అప్పుడు తెగించి దౌర్జన్యం చెయ్యాలికదా.... ఇంత వరకూ అణిగిఉండగలగడమే మనం సంఘంకోసం చెయ్య గలిగిన త్యాగం. నువ్వు నన్ను ప్రేమిస్తున్నవిషయం ఏనాడో తెలుసు. కాని నావిషయం నీ కంతగా తెలియదనుకుంటాను. స్త్రీ అన్వేషించదు. తలుపుసందున చూస్తూ నిరంతరం వేచి ఉంటుంది. తలుపుతోసి నువ్వు లోపలి కొచ్చావు. నేను గడపదాటక తప్పింది కాదు. ఎప్పుడో నన్ను ఏకాంతంలోకి తీసుకెడతావని ఆశిస్తున్నా. జవాబుకోసం నేను కాచుకోను. నాకు వుత్తరం లెందుకు? కావల్సిందేమిటో నీకే తెలుసు—

నీ ప్రియభారతి.'

ఈ 'ప్రియభారతి' ఎవరా అని శాంతమ్మ క్షణం ఆలోచించింది. ఈ ఇరవై సంవత్సరాల్లోనూ భారతి అన్న వ్యక్తిగాని, పేరుగాని వారిజీవితంలోకి రాలేదు. ఆశ్చర్యంతో వొక్కసారి ఆ మొకళ్ళు తళుక్కుమని మెరిశాయి. కనుబొమ్మల కదిలింపులో సర్దుకుంది.

రామ్మూర్తి కాంప్‌నుంచి ఇంటికి రాగానే, చించిన కవర్నుగురించి అడిగాడు.

'అబ్బాయి చింపబోతుంటే తీశాను' అన్నది శాంత.

'చదివావా?'

'ఆఁ'— అని శాంత ఇంట్లోకి వెళ్ళింది.

తర్వాత ఆవుత్తరం విషయం ఎవరూ ప్రస్తావించుకోలేదు

మరో రెండువారాలు గడిచింతర్వాత, మంచంకింద వూడుస్తుంటే పనిపిల్లకి మరో ఉత్తరం దొరికింది. తీసుకెళ్ళి శాంతమ్మగారి కిచ్చింది.

'నువ్వు ఎప్పుడూ సుకుమారుడివిగానే కనిపిస్తావు. వయసులో నువ్వు పెద్దయినా, నీ హృదయంలో పసిపాప-లాలించబుద్ధేస్తుంది. వయసుముదిరినకొద్దీ మనసు లేతదవుతుం దనుకొంటాను; వార్ధక్యంలో పండి, పండులా రాలిపోతుంది. అప్పటికి నా జడలో పువ్వు వాడిపోతుంది. పండు, పువ్వు రాలి మోడు మిగుల్తుంది. ఆ మోడు నీ భార్య, కొమ్మలు నీ సంతానం.

నీ ప్రియభారతి'

శాంత ఆ వుత్తరం మడిచి, భర్త కిచ్చేసింది. 'ఏవో కాగితం, మీదే ననుకుంటా' అన్నది.

'అవు నవును' అంటూ రామ్మూర్తి ఆత్రుతతో తీసుకు న్నాడు. ఎవరూ, ఏమీ మాట్లాడలేదు.

నెల గడిచింతర్వాత 'రఘు' స్కూలుపుస్తకాలు సర్దు కుంటుంటే మరో ఉత్తరం దొరికింది. చదవబోయ్యాడు; భయ పడి మానేసి, తీసుకెళ్ళి అమ్మ కిచ్చాడు రఘు.

'ఏమిటే అమ్మా ఉత్తరం?'

'ఏవో వారి ఆఫీసుకాగితాల్లే.'

'అల్లా లేదే.'

'నీ మొహం.'

'కాదే—ఎవరో ఆవిడ రాసినట్లుందే...'

'స్వరాజ్యమొచ్చింది కాదుట్రా. ఆడవాళ్ళుకూడా వ్యవహారాలు స్వంతంగా చూసుకుంటారమ్మా...'

'నాన్నని అడగనా?'

'ఎందుకూ, ఆయనే అడుగుతాన్లే.

రఘు స్కూలుకెళ్ళాడు. శాంత ఆ వుత్తరం చదివింది.

'మీభార్య చాలా అమాయకురాలనీ, మంచిదనీ వింటాను. నన్ను హర్షిస్తుం దనుకుంటాను. నిజంగా అట్లా జరిగితే మన కింకేంకావాలి?—మన కలలన్నీ యథార్థా లవుతాయి. ఎంతటి దుర్భరజీవితాన్నయినా మీకోసం హర్షించ గలను. ప్రేమ చూపలేని ఓర్పు, సాధించలేనికార్యం ఏముంది? రాత్రి కలలో కారిన కన్నీటితో దిండు తడిసింది. జడలో పువ్వుం సిగ్గుతో ముడుచుకొని మొగ్గయింది. మీరు కోస్తేనే వికసించడం... మీ ప్రియభారతి.'

భద్రంగా ఈ ఉత్తరాన్ని మడిచి భర్త బల్లమీద పెట్టి, ఎగిరిపోకుండా పేపర్ వెయిట్ వుంచింది శాంత.

రెండో నెల పూర్తయేసరికి, నాలుగో ఉత్తరంకూడా వంటింటిగుమ్మంముందే దొరికింది. అప్పుడు రామ్మూర్తి ఇంట్లోనే ఉన్నాడు. ఇల్లంతా దేనికోసమో వెదుకుతున్నట్లు గాలిస్తున్నాడుకూడా. 'ఇక్కడ కొన్ని కాగితా లుండాలి — ఎవరేనా చూశారా?' అన్నాడు.

'ఏంకాగితాలు నాన్నా?'అన్నాడు రెండోవాడు సేతు.

'ఇదేనా?' అంటూ శాంత, గుమ్మంముందు పడివున్న ఉత్తరం తీసి మడిచి భర్త కిచ్చింది.

'ఆ- ఇదే, ఇదే' అని దాన్ని తీసుకుని రామ్మూర్తి వెళ్ళిపోయాడు.

ఆ రాత్రంతా రామ్మూర్తికి నిద్రపట్టలేదు. డాబామీద వెన్నెల విరబోసినట్లు పడింది. లేచి వెళ్ళాడు. రాత్రి పన్నెండు దాటింది. ఈనాటికి తనభార్య పరాయిస్త్రీగా కనబడసాగింది. ఆమెతో గడిపిన ఇరవై ఏళ్ళలోనూ స్త్రీ మనస్సు తెలుసుకోడం కష్టమన్న లోకోక్తి ఒట్టిదని ఋజువుచేసుకున్నాడు. ఏ క్షణాన, ఏ సందర్భంలో తనభార్య ఏం మాట్లాడుతుందో, ఏమనుకుంటుందో, ఏంచేస్తుందో కూడా తను ఊహించి నిర్ణయించగలడు. అతను అనుకున్నలా జరిగేది కూడా. అంతబాగా ఒకరిమనస్సు ఒకరు తెలుసుకోగలగడం అన్యోన్యానికి ముప్పేకావొచ్చు. అది వేరే విషయం. స్త్రీ హృదయంలో రహస్యమందిరాలు లేవని తెలుసుకోడంలో శృంగారమయజగత్తుపై మమకారం క్షీణించింది.

కాని ఈరాత్రి తనకి తనభార్యనిగురించి ఏమీ తెలీదని ఒప్పుకోవల్సివొచ్చినందుకు విచారిస్తున్నాడు. రహస్యమందిరంలో తను వొస్తువులమీది దుమ్ము, బూజు దులిపాడు. కాని ఏ వస్తువుకీ మెరుగుపెట్టలేదు.

స్త్రీకి అసూయ మెండంటారు. తనభార్య కొంచెమైనా అసూయ కనపర్చదేం? పోనీ, అసూయక్కర్లేదు. కుతూహలం కనబర్చి 'ఎవరండీ. ఈ ప్రియభారతి అనే మహాఇల్లాలు!' అనేనా అడగొచ్చుగా. నాలుగు ఉత్తరాలు శాంతలో

ఏమార్పూ తీసుకురాలేదు. మాట, నైఖరి, చేష్ట అన్నింటి లోనూ ఎప్పటిలాగే ఉంది. శాంతలో ఆధునికతత్వానికి సంబంధించిన సంస్కారం లేదు. ఉన్నతాదర్శాలు, ఉజ్వల భావాలు కనబడవు. 'ఇది మూఢోపాసనం'—అన్నది ఆమె చెయ్యగల కోమలకవితాగానం. ఆమె పూర్వకాలపుస్త్రీ. యుగయుగాల పవిత్రతతో పరిపూర్ణతచెంది భరతమాత జడ లోంచి వాడి విడిపోయిన పుష్పం.

పోనీ, తనభార్యతో 'ప్రియభారతి' విషయం ప్రస్తా విస్తే? 'నా సేపు అసూయ ప్రకటిద్దూ' అని తనే భార్యను కోరడమా! ఓవేళ భారతి అభిప్రాయాలు, ఆశయాలు, తన కేమీ పట్టలేదేమో? ఒకస్త్రీకి అవతలస్త్రీ ఏమనుకుంటున్నదీ అక్కర్లేదేమో...? ఆమెకు కావల్సింది తనభర్త ఏమను కుంటున్నాడు—అన్న వాక్కేనేమో...!

ప్రియభారతి వ్రాసినట్లుగా తనే ఎడమచేత్తో ఆ వుత్త రాలు నాలుగూ వ్రాశాడు. ఇప్పుడు వాటికి సమాధానంగా తనే కుడిచేత్తో వ్రాసి, తనభార్యకంట పడేటట్లు చేస్తే...? 'ప్రియభారతి'ని కవితాకన్యగా సృష్టించుకున్నాడు రామ్మూర్తి. ఆమెచేత మాట్లాడించాడు. ప్రేమింపబడ్డాడు. ఇహ ఆమెతో విహరించాలి. ఆమె ఎట్లా ఉంటుంది?

నేటి ప్రపంచంలో ఆదర్శమైన సౌందర్యాన్ని విడ మర్చి చూస్తే, సుప్రసిద్ధ ఫిలింతారలు, పుస్తకాలలో నాయి కలు, పత్రికలలో అప్పర్ సైజ్ మెంటు చిత్రాలు ప్రత్యక్ష మవుతాయి. అనేకమైన అందాలని గుణిస్తే, పరిపూర్ణ సౌందర్యం సిద్ధించదు. ప్రత్యేకత, అందంలోని ప్రత్యేకత.

కోలమొహం, తీర్చిన సన్నని పొడుగాటి కళ్ళు, పల్చటి ముక్కు, అమాయకంగా ముడుచుకున్న పెదవులు, ప్రాణం తెచ్చుకున్న గడ్డిపోచలా సుకుమారమైన శరీరం – ఆకలి దప్పులులేని అయోమయపు ఆశ, దారుణాలెరుగని దైన్యం, హద్దులులేని అనుభవం– ఆమె 'ప్రియభారతి'.

తను కొంపతీసి నిజంగా కవిసేనేమో నన్నఅనుమానం కలిగింది రామ్మూర్తికి. ఎందుకు కాకూడదూ? కవిత్వం నేర్చుకుంటే వొస్తుందా? అదొక ప్రవాహం, సుడిగాలి, జలపాతం, పేలి ద్రవించిన అగ్నిపర్వతం. నలుగురిముందూ బహిరంగంగా చెబితే అర్థంకాని రహస్యం, వ్యావహారికంగా బైటబడని సత్యం– నేటి సమాజం హేళనచేస్తుందని భయపడి బైటపడని అందమైన బాధ – కవిత్వం.

ప్రియాభారతి సృష్టిలో లేదు. నీలో సౌందర్యం అంతటినీ ఆమెకి ఆపాదింపవొచ్చు; నీ అబద్ధపు బ్రతుకు నంతటినీ ఆమెలో యథార్థం చేసుకోవచ్చు. నీ రహస్య భావాలని ఆమెచుట్టూ విహరింపచెయ్యవచ్చు. పేలవంగా నిర్జీవంగా ఉన్న తన జీవితంలో అలజడి, చాంచల్యం కోరుతున్నాడు రామ్మూర్తి. వార్తాపత్రిక, తనుఆడని పోటీఆటలు చూడ్డం, సినిమాలు, పగటికలలు, ఇవి మిగిలాయి ప్రజాస్వామ్యంలో సామాన్యమానవుడికి. ఇవి తృప్తినివ్వలేవు. ప్రియభారతి అతని పగటికలల చీకటికాంత. ఆమెను అన్వేషించి తెలుసుకోడంలో తననితానే తెలుసుకుంటున్నాడు. అదే కళాజీవితపు పరమావధి. సామాన్యమానవు లందరూ తలో చీకటి కన్యనీ ఆరాధిస్తున్నారు. ఒకరి కొకరు అర్థంకారు. 'నన్ను

చూడండి' అని గోడిస్తూ వింతముసుగు ధరించి వికృత సౌందర్యాన్ని ప్రదర్శిస్తున్నారు. ఈ చీకటికన్యకాములు - ఆధునిక కళాకారులు నేటికాలంలో సౌందర్యశూన్యతకీ, అర్థ విహీనతకీ, అగమ్యగోచరమైన రీతులకీ, అరాజక దృక్పథానికీ ఇదే కారణం కాబోలు! ఎవరి కళాసృష్టిద్వారా వారు తమ నిజస్వరూపాన్ని తెలుసుకోవడం, వీరి ఆధ్యాత్మిక జీవిత సౌధానికి ప్రథమ సోపానం.

ప్రియ భారతికి రామ్మూర్తి వ్రాసిన ఉత్తరంలో తన్ని గురించి నిజం చెప్పేసుకున్నాడు. ఇదీ ఉత్తరం—

'ఇన్నాళ్ళకు తెగించి నువ్వు చేసిన సాహసానికి కృతజ్ఞుణ్ణి. నువ్వు సాహసం చెయ్యగలవన్న ధీమాయే నన్ను నీకు దాసుణ్ణిగా చేసింది. భార్య, పిల్లల్నిగురించి ఆలోచింపక పోలేదు. మానసికంగా ప్రతివ్యక్తి స్వేచ్ఛాజీవి, అరాజకుడు. సంసారంసంకెళ్ళు భౌతికంగా నన్ను సంఘానికి కట్టిపడేశాయి. ఈనాటికి నువ్వు వాటిని తెంపావు. నేను నిన్ను ప్రేమించ లేను. ప్రేమించడం మరిచిపోయాను. నువ్వు నేర్పాలి నీ ప్రేమతో నాహృదయం వికసించి పెరిగింది. నువ్వు దూరమైనకొద్దీ, రేకులుగా ఇంద్రియాలు విడిపోయి, మొండిశరీరం మిగులుతుంది. దాన్నిండా సంసారం ముళ్ళు. ఏ పక్షీ గూడు కట్టలేదు. మృత్యుదేవతదృష్టిలోకూడా పడని ఏకాంతజీవి- ఆ చెట్టు, నేనే.

ఇందులో భార్యకి ద్రోహంచేస్తున్నా ననుకోను. అనేకమందిపిల్లలు కలిగి, నడివయస్సులోవున్న కుటుంబీకుడు ఏ కారుకిందో పడి అకాలమరణానికి గురై, భార్యాపిల్లల్ని

నిరాధారుల్ని చేసినప్పుడు ఆ వ్యక్తిని ద్రోహిగా పరిగణిస్తున్నామా? ప్రేమరథం కింద పడి హతుడైనా అంతేనంటాను. ఈ అవాంతరాలకి ఎవ్వరూ బాధ్యులు కారు. జననం, ప్రేమ, మరణం – ఇవి జరుగుతాయి; అంతే.

ఇన్నాళ్ళు ఏకపత్నీవ్రతుడుగా వుండడం చాలా శ్రమ. ఉన్నాను; అదీ త్యాగమే. పురుషులు, స్త్రీలు ఏ వొక్కరితోనో వుండగలిగే అలవాటు అలవర్చుకున్నా, స్వభావసిద్ధంగా వారు బహువాంఛాప్రేరితులు. ఒకరితో వునికి, అనేకులతో విహారం ఇది మానవుడి సహజ ప్రవర్తన. రేపు మనం అంతే ఈ యథార్థాన్ని ఎదుర్కొని, ఈనాడు ప్రేమజ్వాలలో నశింపుకావడంకంటే వేరే పరిపూర్ణత లేదు.

నేను నిజంగా మంచివాణ్ణో కాని మంచివాడి మంచితనాన్ని ఎవరూ గమనించరు. ఈ వయస్సులో ఈవిధంగా ఒక మహత్తరమైన వాంఛకి లొంగిపోయినందుకు సిగ్గుపడటంలేదు. ఈనాటికైనా నన్ను లొంగదీసే శక్తులున్నందుకూ, వాటిని ఆహ్వానించగల చైతన్యం నాలో ఇంకా అడుగంటనందుకూ గర్వపడుతున్నాను. దక్షిణపు గాలి వీలిస్తే మేఘం మెల్లమెల్లగా కొంచెం కొంచెం కదిలిపోదు; అసలు మొత్తంగా కదిలిపోతుంది; ఎందుకు? ఏ మూలనో ఒక్క వర్షపుచుక్క అంటిపెట్టుకుంది. దాన్ని వదల్చుకునేందుకు కాదంటావా? నువ్వు నాపాలిటి దక్షిణపు గాలివి. నాలోవున్న బరువునీ, మొద్దుతనాన్నీ నువ్వు తొలగిస్తేనే కాని నేను రాణించను. నే నొక పసిపాపనైతే, నా జన్మ నక్షత్రం నువ్వు...'

ఈ ఉత్తరం ఎల్లాముగించాలో రామ్మూర్తికి తెలియ లేదు. ఇది ఉత్తరం కాదు. ప్రేమతత్వాన్ని గురించిన వ్యాఖ్య గ్రంథంగా తయారవుతోంది. ఉత్తరాలతో తృప్తిచెందే యౌవనపుఆవేశం రామ్మూర్తిలో లేదు. మనస్సులో యథార్థాలు, అసత్యాలు, ఊహలు, సమ్మోహాలు, తాత్కాలికావేశాలు, శాశ్వతానురాగాలు మిరుపుల్లా తరుము కుంటూ, మాటల్లో బంధించబడడానికి వ్యవధిలేకుండా మాయమౌతుంటాయి — ఆకులు, ఫలాలు రాలిపోయిన మోడులాగుంది అతనిమనస్సు. పట్టలువేసిన కొట్టలమీదనే కొత్త చిగుళ్ళు!

'ఇది నిజం'— 'ఇది నేను'— అని పాపం పురుషుడు మేఘాన్ని పట్టుకుని చూపిస్తాడు—అక్కడేమీ వుండదు— అని స్త్రీకి తెలుసు. ఆమె చేతుల్లోపడింది వర్షపుచుక్క. అతని కది తెలీదు. అతనింకా మేఘంకేసి చూపుతుంటాడు. ఆమె నవ్వక చేసేదేముంది? ఆ నవ్వే స్త్రీలో నిగూఢత్వానికి ప్రతిధ్వని.

మొర్నాడు శాంత ఈ ఉత్తరం చదువుకొని నవ్వింది. భర్త రహస్యంగా వ్రాస్తుంటే తను ప్రక్కనే కూర్చుని చూసినదానికిమల్లే. . .

'ఇక్కడో ఉత్తరం ఉండాలి—చూశావా?' అన్నాడు రామ్మూర్తి.

'ఎక్కడ?'

'ఇక్కడ' అని డ్రాయరు కేసి చూపించాడు.

'ఇదేనా?' అని ఉత్తరం తీసుకొచ్చింది శాంత.

'ఎక్కడ దొరికింది?'

'దొరకడాని కేముంది? మందువా కడుగుదామని వెడితే అక్కడ పడివుంది.'

'చూశావా గోపాల!'

తలపంకించి శాంత వంటింట్లోకి వెళ్ళింది. అక్కడ ఆవిడ నవ్వినట్లు రామ్మూర్తి కనుమానం కలిగింది.

వారం గడిచాక, శాంతపినతల్లి పురుటికి తీసుకెళ్ళడాని కొచ్చింది. శాంత, పిల్లలు ప్రయాణమయ్యారు. రామ్మూర్తి స్టేషన్‌కెళ్ళాడు సాగనంపడానికి. రైలు కదలడానికి మరో పదినిమిషా లుంది. రామ్మూర్తి అనేకసార్లు ఏదో అడుగుదామని గొంతు సవరించుకొని చేతులు నలుపుకున్నాడు. ఆఖరికి శాంతే మాట్లాడింది.

'చాకలిపద్దు దాసుగాణ్ణి చూడమనండి. ఇంకా రెండు తువ్వాళ్ళు, ఒక చీర అట్టే పెట్టుకున్నాడు. అరున్నర, పైన అణా కూడా యివ్వకండేం! ధోవతులన్నీ చించి తీసుకొచ్చాడు.'

'సర్లెద్దూ, సోది' అని రామ్మూర్తి నవ్వుతూ విసుక్కున్నాడు. రైలు కదిలింది.

'బైట కెళ్ళేటప్పుడు దొడ్డిగుమ్మం గడియవేసి మరీ వెడుతుండండేం—' అంటోంది శాంత, భర్తకేసి భక్తిపూర్వకంగా చూస్తూ, కారుణ్యంతో నవ్వుతూ. ఆ నవ్వులో అమాయకత్వమో, అల్లరితనమో ఏది ప్రబలంగా వుందో రామ్మూర్తి నిర్ణయించలేకపోయ్యాడు.

ఆ రాత్రంతా రామ్మూర్తికి నిద్రలేదు. చిన్నతనం, సిగ్గు, వోనూదిరి బిడియం అతన్ని ఆవరించాయి. ఉత్తరాలన్నీ మళ్ళా సావధానంగా చదువుకున్నాడు. ప్రియభారతి వ్రాసినట్లు తను రాసిన ఉత్తరాల్లో స్త్రీ దస్తూరి అనుకరించినా, శైలిలో దొరికిపొయ్యానా అన్న సందేహంవొచ్చింది. స్త్రీలభావాలు, శైలి అల్లా ఉంటయ్యా? సంస్కారం గల స్త్రీ అల్లా ఎందుకు వ్రాయకూడదూ? ఈ విషయాలని స్త్రీలు ఆరో ఇంద్రియంద్వారా పసికట్టేస్తారు. మొత్తానికి ఆ వుత్తరాలన్నీ భర్త వ్రాసినవేనని శాంత పసికట్టేసింది. అదీ అతని తలవొంపుకి కారణం.

శాంత తెలుసుకున్నా తెలియనట్టుగా నటించి, వాదానికి దిగి, కాస్త అసూయ ప్రకటింపవొచ్చుగా. సంసారం జీవితాన్ని మధురంచెయ్యటానికి ప్రేమ, ద్వేషాలకి సమాన శక్తి ఉంది. అందుకనే భార్యాభర్తల కొట్లాటలు. పుస్తకాల్లో నాయికలా విరుచుకుపడాలి. నాటకం ఆడాలి. ప్రియభారతి ఉత్తరాలగాథ భర్తతో తగాదాకి కూడా తగినంతటి అల్పమైనదానికింద జమకట్టేసింది. శాంత, అదీ అతని సిగ్గుకు కారణం.

ఏ స్త్రీ తనభర్తను ప్రేమించిందంటే, శాంత మమ్రలేకుండా వుందన్నమాటేగా! ఎంతవరకూ తనభర్త స్త్రీల ప్రేమకి పాత్రుడో, అర్హుడో అని తేల్చుకున్నట్లేగా! దాన్ని బట్టి తననిగురించి ఆమెకి ప్రేమైకజీవితవిషయంలో ఎట్లాంటి అభిప్రాయం వుందో ఊహిస్తే కలిగే ఫలితం బిడియం.

ఏ స్త్రీ కూడా అతన్ని ప్రేమించనూ! ఋజువు చెయ్యడానికి సంకల్పించాడు. తనని గురించిన నిజాన్ని తానే ఋజువు చేసుకోడం మానవుని కడపటి ధ్యేయం. సత్యాన్వేషణ సాహసంతో కూడినపని. అందులో మజా ఎక్కువ. ఈ సాహసం వ్యక్తిత్వప్రకర్ష. అది సంఘంలో స్థిరత్వాన్ని, వెనుక చూపునీ, మందగమనాన్ని ధిక్కరించి [illegible]. ఆ ఉద్రేకాన్ని అరికట్టడమే ప్రభుత్వాలు చేస్తున్న పని. ప్రజాస్వామ్యప్రభుత్వాలకిది పెద్దసమస్య.

మతము, నీతి, ఆర్థికస్వాతంత్ర్యము, సాంఘికాలపై తీర్పు, ఇవన్నీ పరస్పరానికి, అన్యోన్యానికీ [illegible]. కాని ఆదిమనివాసులు, మనపూర్వులిచ్చిన ద్వేషపూరితమైన ఉద్రేకాలు, 'నిరంతరపోరాటం జీవుల ప్రకృతిశాసనం' అన్నభావం- 'అందరూ వారికన్న వారిని ప్రేమించుకుంటే ద్వేషించేటందుకెవ్వరూ వుండరు' అన్న వైరాగ్యం - ఇవన్నీ వ్యతిరేకంగా ప్రబోధిస్తాయి. మానవసౌభ్రాతృత్వం కొనసాగాలంటే, ఈ ప్రాచీనతత్వాలకీ, ద్వేషాలకీ ఉద్రేకాలకీ, బైటపడే అవకాశాలను కల్పించి, అరికట్టే మార్గాలని సమాజం ఆలోచించాలి. నేడు రాజకీయవేత్తలకీ, ఫిలింతారలకీ ఇట్లాంటి 'మజా' అనుభవాలు లభిస్తున్నాయి. రామ్మూర్తి ఈ అనుభవాన్ని పొంది, తననిగురించిన నిజాన్ని ఋజువుచేసుకోడానికి నడుంకట్టి వూరంట తిరగడం సాగించాడు. ఉత్తరాలు, ఊహించుకున్న అనుభవం చాలవు. రక్తమాంసాలతో సజీవమైన వ్యక్తిపై తన అంతరంగికాన్ని పరిశోధించుకోవాలి.

ఎవరిని ప్రేమించడం? తనని ప్రేమించేటందుకు ఏ భర్త వున్న స్త్రీ కూడా సిద్ధంగా వుండదు. ఒకవేళ వున్నా, భర్తతో తగవులాట, సంఘంలో తలవొంపు తప్పదు. అందుచేత సంసారంపితలాటం లేని, కన్యకోసం గాలించసాగాడు. బాంక్ పక్కచివర్లో ఎవరిదో మేడ. మేడమీద గది. గదిముందు బాల్కనీవుంది. ఆ బాల్కనీలో కుర్చీమీదకూర్చుని, వీధిలో వచ్చేపొయ్యేవాళ్ళని చూస్తూ కూర్చుంది, ఆమె ఎవరో! అంత మరీ చిన్నది కాదు. ఇరవై ఏళ్ళుండొచ్చు. పాతిక లోపే. తను ఆ వీధమ్మట నడచిన నాలుగురోజులూ అల్లానే కూర్చుంది. అతనికేసి చూసింది కూడా. వెడల్పాటి గుండ్రని మొహం- అతనికి కోలమొహం ఇష్టం, కాని ఏం చెయ్యడం? పెద్దకళ్ళు, మబ్బువిడిచిన ఆకాశంలా నిర్మలమైన శరీర చ్ఛాయ - జడలో రంగురంగులపూలు - ఆకుపచ్చరంగు చీర. వయ్యారమైన చిరునడతలు. అతను ప్రేమించదగ్గదే అన్ని విధాలా.

పాశ్చాత్యదేశాలలో నడివయస్సులో వున్న పెద్ద మనుష్యులు, పనిమనిషితో లేచిపోవడం మామూలే. అది మోటువ్యవహారం. అందులో సంస్కారం, అందం, వ్యక్తి గౌరవం లేవు. అయినా రామ్మూర్తికి కావలసింది మానసిక చైతన్యం కాని, భౌతికతృప్తి కాదు.

ఆమెకి వివాహమైందో లేదో తెలుసుకోడం ఎట్లా? పోస్టుబంట్రోతు నడిగితే? వాళ్ళకి బట్టలుతికే చాకలాణ్ణి అడిగితే? స్కూలుపిల్లలు ఇండ్లకి చేరుకుంటున్నారు. ఇద్దరు

కుర్రాళ్ళు, ఓ ఆడపిల్ల ఆ మేడలోకే వెళ్ళారు. వాళ్ళని బుజ్జగించి మెల్లిగా ఆరాతియ్యాలి.

నాలుగురోజులైం తర్వాత, అవకాశం చిక్కింది. ఆ కుర్రాళ్ళకి చాక్లెట్లు, పిప్పరమెంట్లు పెట్టి, మెల్లిగా వాళ్ళతో కబుర్లుసాగించి, స్కూలువరకు నడిచివెళ్ళి ఆరా తీశాడు. పెళ్ళికాలేదు అమ్మయ్య! అనుకున్నాడు. ఇంకా ఎందుకు కాలేదో, ఆమె వాళ్ళ కేమవుతుందో ఇవన్నీ అడిగాడు. కాని వాళ్ళు సరైన సమాధానం ఇవ్వలేదు. రోజూ ఆ వీధంట వెడుతుండేవాడు. ఆ అమ్మాయి అల్లా తనకేసి వీధి మళ్ళేవరకూ చూస్తూనే వున్నట్లుండేది.

రామ్మూర్తి మనస్సు ఉండబట్టలేకపోయ్యాడు. ఆమెతో మాట్లాడి అడిగెయ్యడానికి నిశ్చయించుకున్నాడు. తీరా వ్యవహారం బెసిగిపోయి, నలుగుర్లోనూ పడితే ఏం చెప్పడం? నేనో నవల వ్రాస్తున్నాను. అందులో ఒకపాత్ర ప్రవర్తన ఎంతవరకూ జీవితాన్ని అనుసరించిఉందో నిర్ధారణ చేసుకోడానికి అల్లా చేశాను- అనొచ్చు. అట్లాగంటే నమ్ముతారా? నలభై యేళ్ళ పెద్దమనిషి, గౌరవ కుటుంబీకుడు, పౌరుషు, మరో ఉద్దేశంతో అల్లాచేస్తాడనుకుంటే, మనసంఘం నేడు ఎంతటిదుర్దశలో వుందో విశదమవుతుంది. అట్లాంటి సంఘానికి తనకి విలువకట్టి, తీర్పుచెప్పే అధికారం లేదు; వుండకూడదు.

ఆమెతో ఏమనాలో ముందుగా ఓ కాగితంమీద వ్రాసుకున్నాడు. రకరకాలుగా వ్రాసి చూశాడు. అతనికి ఆఖరికి నచ్చింది ఇల్లా ఉంది.

'నువ్వెవరవో నాకు తెలీదు. ఐనా నాకు సన్నిహితురాలవే. మనకి వెనకటిజన్మలో బాంధవ్యం ఏర్పడిఉంటుంది. నేను నిన్ను కోరుకున్నాను. నీకు భర్త పిల్లలు ఉన్నా కోరి ఉండను. నాకు వున్నారు. తెగించి సాహసిస్తే గాని ప్రేమకి విలువలేదు. నువ్వంగీకరిస్తే, మనది మహోన్నతపుజీవిత మవుతుంది. నిరాకరిస్తే భగ్నజీవినై, పిచ్చివాడినై చెడిపోతాను. పాపాలు, ఘోరాలు చేస్తాను. మరోప్రపంచసంగ్రామానికి నేను కారకుణ్ణి అవొచ్చు.

ప్రేమదాస్యం కోరడంలేదు. సంసారంనుండి విమోచన కోరుతున్నాను. నీస్పర్శకి పంజరం కడ్డీలు ఊడి, అందులోంచి పిట్టలాగ ఆత్మ ఆధ్యాత్మికసీమలో కెగిరిపోతుంది. ఆత్మ విముక్తి గీతాసారం.

ప్రేమలేని ఆత్మకి విలువలేదు. ఆత్మలేని ప్రేమ పెండ్లి. రెంటినీ ఇవ్వాలి నువ్వు.

తర్వాత నిన్ను త్యజిస్తానని భయమా? మంచిచెడ్డలు, ముందువెనుకలు, జమాఖర్చులతో నిమిత్తం లేనిది మహోజ్వాల ప్రేమ. అందులో నశింపవుతాను. ఒక్క సమిధ నువ్వూ సమర్పించాలి.

నా కేంకావాలో నిన్ను కలుసుకున్నంతవరకూ తెలిసింది కాదు. తెలుసుకునేటందుకు నలభై సంవత్సరాలుపట్టింది.

ఇవీ అతను అనదలచుకున్న ముక్కలు. కంఠస్థం చేసుకున్నాడు. సందర్భానుసారంగా అవతలవ్యక్తి చెప్పే వాక్యాలను ఊహించి, వాటి కనువైన సమాధానాలను కూడా అనుకున్నాడు.

తననిగురించిన నిజం ఆ వాక్యాలలో ఎక్కడో ఉండ నిపించింది రామ్మూర్తికి. ఎందులోనో తెలియడం లేదు. తేల్చుకోక తప్పదు.

మాట్లాడేటందుకు తగినధైర్యం పురస్కరించుకునే ప్పటికి, మరో పదిరోజులు గడిచాయి. ఆ రోజున విద్యార్థి కారి స్కూలుతనిఖీ వుంది. పొద్దోయింతర్వాత గాని పిల్లలు ఇళ్ళకి రారు. ఆ యింట్లోంచి ఒకామె బైటకొచ్చి వీధమ్మట నడుస్తూ వెళ్ళింది.

సాయంత్రం ఆరు దాటింది. సూర్యుడు పడమటి ఆకా శంలో ఆవులిస్తూ మంచంమీద నిద్రకి కూలబడినట్లు దిగుతు న్నాడు. దిగిపోయ్యాడు, ఎర్రశాలువా కప్పుకుని. సంధ్యలో మేఘాలవెనక మొదటినక్షత్రం తళుక్కుమనగానే రామ్మూర్తి తలుపుతోసి లోనికి ప్రవేశించాడు. తను వొంటిగా ఉండటం- చీకటీ- ఈ రెండూ కొత్తఉత్సాహాన్నీ తెగింపునీ ఇచ్చాయి అతనికి. హాల్లో మూలగా మేడమీదికి మెట్లు న్నాయి. గబగబ ఎక్కి బాల్కనీలోనికి చేరుకున్నాడు. ఆ అమ్మాయి కుర్చీలో కూర్చుని ఉంది. లేవలేదు. అతను నిల బడాల్సివొచ్చింది. వెనకాల గదిలో కుర్చీ తెచ్చుకుని కూర్చుంటేకి వ్యవధి లేదు. మళ్ళా ఎవళ్ళైనా రావొచ్చు. ఇందాక వెళ్ళినావిడ అప్పుడే రాదుకదా! కంఠస్థంచేసుకున్న వాక్యాలు చదవడం మొదలెట్టాడు. ఆమెకళ్ళల్లోకి తీవ్రంగా చూస్తూ, ఉద్రేకపుతీవ్రతలో కొన్నివాక్యాలు వొదిలేశాడు.

'నీకు భర్త, పిల్లలు వున్నా కోరివుందును, నాకు వున్నారు.'

'సంసారంనుండి విముక్తి కోరుతున్నాను.'

'తర్వాత నిన్ను త్యజిస్తానని భయమా?'

'తెలుసుకునేందుకు నలభై సంవత్సరాలు పట్టింది...'

అవీ రామ్మూర్తి వొదిలేసిన వాక్యాలు. గడియారంకేసి చూసుకున్నాడు. రెండుమూడు నిమిషాలు పట్టిందేమో!

సమాధానంకోసం ఎదురుచూస్తూ నిలబడ్డాడు. ఆమె ఏమీ మాట్లాడలేదు. చీరకొంగు వేళ్ళకి చుట్టుకుంటూ వింతగా నవ్వుతూ కూర్చుంది. రెండుమార్లు లేవబోయి కూర్చుంది.

'చెప్పవూ?'

ఆమె మాట్లాడలేదు.

'తొందర్లేదు. ఆలోచించుకుని చెప్పు. రేపీపాటికి వస్తాను.'

ఆమె జడ సర్దుకుంది. తల్లో పూలు కిందపడ్డాయి. అతను తీసి ఆమెచేతి కిచ్చాడు.

'మళ్ళా రేపొస్తాను. వెళ్ళిరానా!'

ఏమీ సమాధానం లేదు.

రామ్మూర్తి మెట్లు తొందరగా దిగి హాల్లోకి చేరుకున్నాడు. వెనక ఎవరో కదిలినట్లనిపించింది. మెట్లకింద తలుపుకేసి చూశాడు.

హాల్లో తలుపువెనకాల నిలబడివుంది. ఆమె యిందాక వెళ్ళినామెలా వుంది. తను రాగానే ఆ తలుపు వేసివుండకూడదూ! సన్నటి దీపంవెలుగులో బాగా కనబళ్ళేదు.

'నే నంతా విన్నానండి బాబూ! మా అక్కయ్య కూతురే. మీ కెవరేనా తమ్ముళ్ళుగాని, మొగపిల్లలువుండి పెళ్ళిచేసుకుంటే మా కావలసిం దేముంది? ఏంచెయ్యం, దానికర్మ! పెండ్లికావడంలేదు. మూగ పిల్ల. మీ ఎరికలో ఎవరేనా ఉంటే చూడ్డురు బాబు!' అన్న దామె.

రామ్మూర్తి ఎట్లాగో శ్వాసతీసుకుని పీఠంమీదికి ఊడి పడ్డాడు. ఉద్యోగంకోసం మొదటి ఇంటర్వ్యూకి వెళ్ళిననాటి మల్లే, కాళ్ళు చేతులు తిమ్మెర్లెక్కి, వొళ్ళంతా చెమట్లు పోశాయి. విశ్వమంతా తనచుట్టూ కూలిపడితే అట్లాగుంటుంది కాబోలు.

లాటీదెబ్బలకీ, కత్తిపోట్లకీ, తుపాకిగుండ్లకీ బలికావడానికి శరీరం సిద్ధపడుతుంది. అహం ఒక్కమాటతో ఘూర్ణిల్లుతుంది. ముసలామె చేసినతీర్పు—జన్మాంతరశిక్ష. మూగ పిల్లకి కూడా తను తగడు. తన ఎరికలో ఎవరేనా వుంటే చూడాలిట! అంతకంటే ఉరికంబం మేలు.

స్వార్థం గాయపడినప్పుడు బుద్ధి స్తంభిస్తుంది. ఊహ భీభత్సంగా తయారవుతుంది. ఉద్యోగానికి రాజీనామా ఇవ్వాలనిపించింది. ప్రపంచమంతా ఒకకాలుమీద గెంతుకుంటూ చుట్టిరావాలనిపించింది. సన్యాసం పుచ్చుకోవాలనిపించింది. ఎవరినో హత్యచెయ్యాలనిపించింది. దీని కంతకీ బాధ్యురాలు శాంత. తనచేత కూలివాడిమాదిరి వెట్టిచాకిరీ చేయించుకుని, శక్తుల్ని ధ్వంసంచేసి, వార్ధక్యంవప్పగించి, తను పిల్లలతో హాయిగా పురిటిమంచంలో కులుకుతోంది. స్త్రీకి బాధ్యతలే లేవు. పిల్లల్నికనడం ఆమెహక్కు. వాళ్ళకి అన్నం

పెట్టడం మొగాడిబాధ్యత, తను పట్టుచీర సింగారించుకుని పేరంటానికెళ్ళడం ఆమెహక్కు. సంతానాన్ని తోడేలు ఎత్తుకుపోకుండా కాపలా వెయ్యడం వీడి బాధ్యత. హక్కులు, బాధ్యతలు ... ఈ బాధ్యతలూ, హక్కులు అనేమాటలు పదేళ్ళవరకూ ఏ పత్రికా వాడకూడదని ఐక్యరాజ్యసమితి శాసిస్తే బావుండును. ఇంటికి చేరుకున్నాడు రామ్మూర్తి. గుమ్మంలో పోస్టుబంట్రోతు సైకిల్ దిగి టెలిగ్రాం అన్నాడు. ప్రసవించి, శాంత మరణించిందన్నవార్త!

శాంతపినతండ్రి పంపిన టెలిగ్రాం అది. నొప్పులు ప్రారంభమయ్యాయనీ, ఆ సమయంలో తను దగ్గరవుండడం అవసరం గనుక తక్షణం బైలుదేరి రమ్మనీ—ఉంది.

రామ్మూర్తి మెట్లమీద వాలిపోయ్యాడు. శాంతలేని సంసారం ఊహించలేకపోయ్యాడు. తన కీనాడు జరిగిన పరాభవాన్నుండి తేల్చగల శక్తి మరింకెవరి కుంది? ఆమెదగ్గర తను దాచలేదు. చెప్పకపోయినా ఆమె ఎట్లాగో తెలుసుకుంటుంది. తనకి విషాదంగా తోచినవాటిని నవ్వేపారేస్తుంది. తనకప్రస్తుతమని తోచిన చాకలిపద్దు విషయం ఎంతో పట్టింపు చేస్తుంది. చిత్రమైన మనిషి. వారి అన్యోన్యానికి కారణం ప్రేమా? కాదు, అదేమిటో ఆతనికి తెలీదు. ప్రేమనుగురించి ఆమె ఎప్పుడూ ముచ్చటించలేదు. ఉత్తరాల్లో వ్రాయలేదు. ఆమెతో మాట్లాడేందుకు ఏవీ కనుపించవు. ఆమె వుంటుంది. లేకపోతే తనజీవితంలో ఏదీ చొరలేని ఖాళీ ఏర్పడుతుంది. ఆమె మరణం అనూహ్యం. భాషా భావాలు లేకుండా వాతా

వరణంపై ఒత్తిడి కలిగించి పరివర్తన తీసుకురాగల కవయిత్రి ఆ యిల్లాలు, శాంత.

ప్రయాణమయ్యాడు. రైల్లో ఎన్నో ఆలోచనలు; తన వివాహం; కొత్తలో శాంత సిగ్గు; చీరకొంగులో సవ్వినదృశ్యం, వికృతంగా ఆవులించడం—ఆ సు వికృతంలో, అల్పత్వంలో సౌందర్యం ఉంది.

తనో!

తననిగురించిన నిజం, మూగపిల్లముండు కంఠస్థంచేసి చెప్పిన ఉపన్యాసంలో, వొదిలేసినవాక్యాల్లో ఉంది. అప్రయత్నంగా వాటిని విడిచిపెట్టినట్లా, లేక కావాలని వొదిలేసినట్లా!

తెల్లవారింది.

కొంతదూరం బండిమీద ప్రయాణం చెయ్యాలి.

ఇంటికి చేరుకునేటప్పటికి, సాయంత్రం ఏడుగంటలు కావస్తోంది. శాంతపినతండ్రి కలుసుకున్నాడు గుమ్మంలో.

'అమ్మాయి వొద్దంది. నేనే ఇచ్చా టెలిగ్రాం, ఎందుకేనా మంచిదని. నిన్ననే ప్రసవించింది. తల్లీ, పిల్ల క్షేమంగానే ఉన్నారు. ఏమీ ఎక్కువకష్టపడలేదు. పైవాళ్ళ ఆదుర్దా...'

'ఆడపిల్లా' అన్నాడు రామమూర్తి.

చూడొచ్చు నన్నారు. తొందరగా గదిలోకెళ్ళాడు. అంతా నిశ్శబ్దం. వెన్నెట్లో వొస్తువులన్నీ తెల్లటిపొర కప్పుకున్నట్లయింది. ఇంటికప్పుమీదనుంచి జారిన వెన్నెలవెలుగు శాంతనుదుటిమీద గీతలా పడుతూంది. ఆనాడు సౌందర్యం తనయాత్ర ముగించుకుని పవ్వళించింది. ప్రక్కనున్న 'సత్యం' అనే పాపని జోకొడుతోంది.

శాంత నీరసంగా నవ్వింది. పాపకేసి చూపించింది.

దీపం పెద్దది చేసి చూశాడు. అతడు నమ్మలేక పోయాడు. భ్రమా? నిజమా? నవ్వుకి శాంతమూర్తి వొంక రయింది. నిశ్చలంగా అతని కళ్ళల్లోకి చూసింది. గాలికి లేదిన సురగలో స్వచ్ఛత, తుపాను ముగిసినతర్వాత కొండ శిఖరాల నిశ్చలత్వం, భూకంపం అనంతరం శిథిలాల ఏకాగ్రత, సంద్రాల నడిగుహలో తిమింగలం నిద్రపోయిన తర్వాత మిగిలిన నిర్మలత్వం, సూర్యకిరణం తాకిడికి మత్తెక్కి వికసించలేని ఉదయపుమొగ్గలోని మూగబాధ—అన్నీ ఉన్నాయి, ఆ చూపులో.

రామ్మూర్తి జీవితంలో సత్యాన్ని ఎదుర్కొన్న వాని పలె వొణికిపోయ్యాడు. చెప్పటంకు ఏముంది? వెనక్కి తిరిగాడు.

'మాట' అంది శాంత మెల్లగా. నిలబడ్డాడు. దగ్గరకురమ్మని సంజ్ఞ చేసింది.

'మావాళ్ళకి తొందర. నాతో చెప్పకుండా టెలిగ్రాం ఇచ్చారు' అంది.

'దానికేం, మంచిపనే చేశారు. నాకూ చూడాలనుంది' అన్నాడు రామ్మూర్తి

'ఇదుగో' అని—ఏదో అనబోయింది.

'ఏం?'

'ఏమీ లేదులెండి' శాంత పక్కగా తిరిగి పడుకుని దుప్పటి రొమ్ముపైకి లాక్కుంది.

రామ్మూర్తి వీధిలోకి వొచ్చేసి అరుగుమీద కూర్చుని చంద్రుడికేసి చూస్తూ పదినిమిషాలు గడిపాడు. రెండో వాడు 'సేతు' వొచ్చి—

'ఇదుగో నాంనా, ఏదో కాగితంట, అమ్మ నీ కివ్వ మంది' అని కాగితం ఇచ్చాడు.

'మన స్వప్నం ఫలించింది. ఆడపిల్లకి 'రామప్రియ' అని పేరుపెట్టుకుంటా. ఇంక మీరు మంచివాడుగా ఉండ నక్కర్లేదు. మీ ప్రియభారతి.'

అనుంది అందులో.

రామ్మూర్తి అప్రయత్నంగా నవ్వేశాడు. గదిలోకెళ్లి పాపకేసి చూశాడు. సందేహం లేదు. అంతా తనఊహలో చిత్రించుకున్న ప్రియభారతి పోలికే. ఆ కోలమొహం, సన్నటి తీర్చిన కళ్ళు, మధురంగా ముడుచుకున్న పెదవులు—అంతా ఆమే. బైటకి వొచ్చేశాడు.

అసంభవం. తను స్వప్నంలో బంధించుకున్న కవితా సలిలాయల్ని తనభార్య నవమాసాలు మోసి, పంచి కన్నదా?

భ్రమ.

అవుతే భ్రమ నిజం. బైటకి రాగానే అతని కో అనుమానం తట్టింది. గబగబ గదివైపు నడిచాడు. తలుపు తొయ్యబోయాడు. పాపఏడుపు వినబడింది. 'అమ్మయ్య' అనుకున్నాడు.

బుచ్చిబాబు

[శివరాజు వెంకట సుబ్బారావు]

జననం : ఏలూరు, పశ్చిమ గోదావరిజిల్లా.

ఎం. ఎ., మదరాసు, నాగపూరు విశ్వవిద్యాలయాల్లో.

1943 - 1945 అనంతపురం, విశాఖపట్నం కళాశాలల్లో అంగ్లోపాధ్యాయుడుగా.

1955 నుండి ఆలిండియా రేడియోలో.

అచ్చుపడిన రచనలు - కథలు : ఐదుకథలు, ఆశాప్రియ, ఆమె ఏది, దేశం నాకిచ్చిన సందేశం, నిరంతరత్రయం, చైతన్యస్రవంతి.

నాటికలు : ఆత్మవంచన, దారినిపోయే దానయ్య, ఉత్తమా ఇల్లాలు, ఆద్యంతాలు.

నవల : చివరకు మిగిలేది.

Wrapper Printed at Swatantra Art Printers, Vijayawada.